

№ 5.

„Загляне сонца
и ў нашэ ваконца!“

ГУТАРКИ

АБ

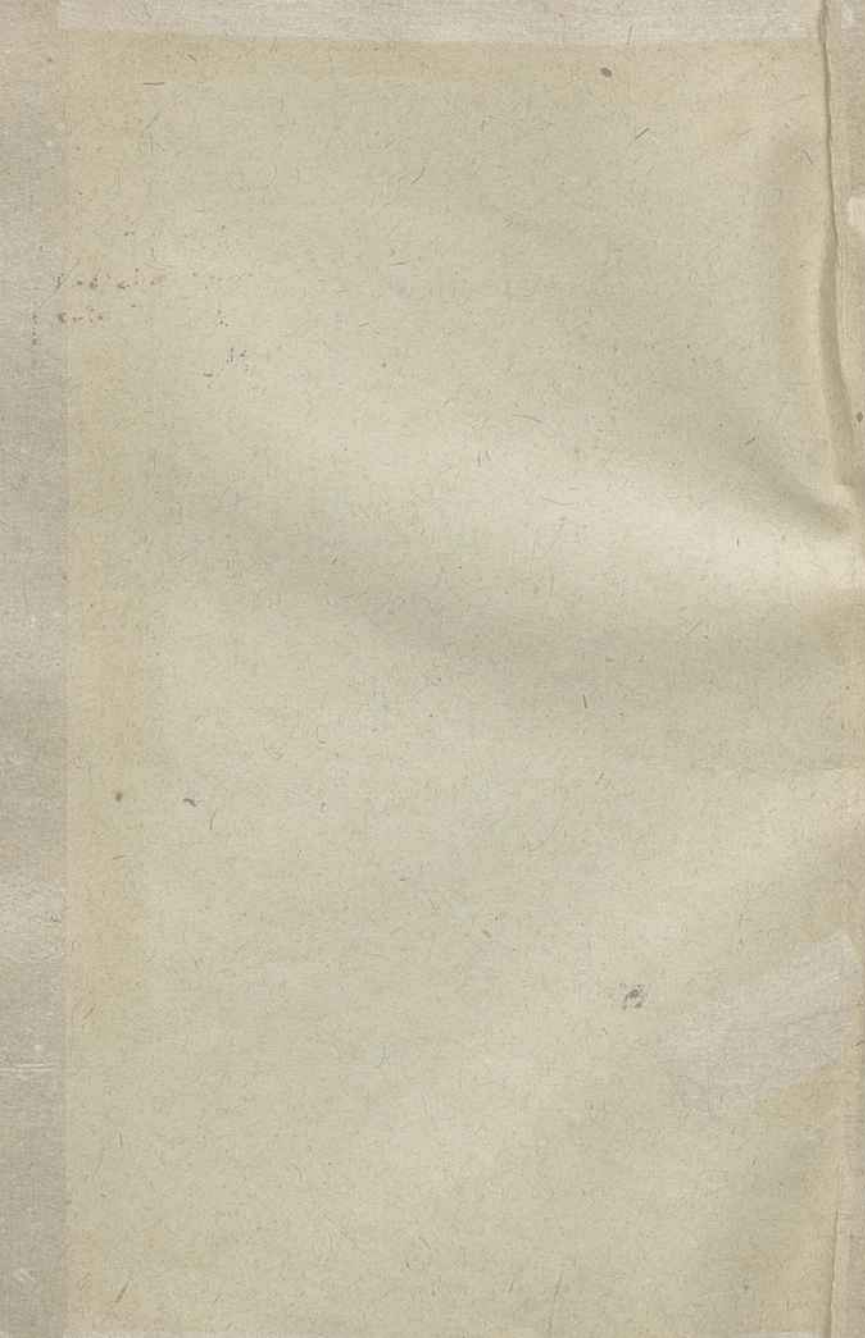
НЕБИ И ЗЯМЛИ.

НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ ПЕРЭВЯРНУЛІ

К. КОСТРОВИЦКИ И С. ШАУЛОЎСКИ.

Цэна́ запатоўка
(15 кап.).

1907.

№ 5.

„Загляне сонца
и ў нашэ ваконца!“

ГУТАРКИ

БССР
Дзяржаўная бібліятэка
імя В. І. Леніна
№ 10441

АБ

НЕБИ и ЗЯМЛИ.

НА БЕЛАРУСКІЮ МОВУ ПЕРЭВЯРНУЛІ

К. КОСТРОВИЦКІ і С. ШАЎЛОЎСКІ.

1965 г.

Цэна 6 кап.

ПЕЦЯРБУРГ.

Друкарня К. Пянткоўскага. Вял. Пад'ячэская вул., № 22.

1907.

69430
59 95.

Літні канікулы
у 1926 годзе

ЛІТЭРАТУРА
1926

НЕБІН Н ЭРМАН

Ліна Б. Кал.

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

134//456/026/

Для тых, што не вучыліся чытаць на нашым лемэнтары:

Знак Г чытаци скрось, як латинская и польская h, так серэдолышэ прамеж расейскімі Г и Х.

Знак Г чытаць, як латинское g, як расейское Г.

Знак Ё—як короткое у, так пасерэдзینی прамеж у и л.

Гутарка першая.

Аб тым, дзе канец зямлі.

Добры быў то час, як сядзеў я на сяле и авечкі пасвіў. Бывала, ё поле выганяеш да світу,—а вертаешся ўжо як сонцэ зайдзе. Расцягнуся, бывала, дзе на лузі пад стогам и пазираю на свет Божы, а гавечкі ё вакруг мяне травицу шчыплюць, итушачкі шчабечуць, на небе хмаркі плывуць. Ляжу гэтак, бывала, ляжу и не агледжуся, як сон зморыць. Часам то мяркую ці аб чым гадаю пра сёе тое, а тут и вечэр надыдзе. Калісь то я цяміў, што толькі и сьвету наша воласьць ды мястэчка, куды мы ё касціол, царкву хадзімо! Але як пачуў я ат старшых людзей, што такіх воласьцей у нашай старане тысячы, а сіолаў ды вёсак сотні тысячоў, то тады толькі я сціміў, які наш край вялікі. А як мне казалі, што наша старана на сьведці не адна, што апроч яе ёсьць Хранція, Англія, Персія, Китай, Турэччына и гибель других, так мне аж у галаве закруцілася. Колькі ж бо то прастору займаюць ёси тые краіны! А ёсьож гэта яшчэ не ёся зямля, яно ж бо апроч сухое зямлі яшчэ моры колькі займаюць а дзе каторыя з их кажуць, як цэлые гасударства вялічынні! Кажуць, што

каб усе моры сабраць па сабе ў вадно, а зямлю па сабе, то убачыліб, што вады трэйчы больш, як сухой зямлі. А Божа ж ты мой, яки свет вялікі, зямліца гэта! Дзеж край яе? Як мне гэта пытанне ў галаву засело, то ня мог я ад яго ніяким спосабам аткара-скацца. Як зачну я аб тым гадаці, так дзень и пройдзе, часам нават аб ядзе забуду! Усёо думаю дый гадаю, раданьки сабе ня йму. За тоеж и да-ставалася мне добра нераз, ды и даставалася! Пра-чхнуся я часам з задумы, ажно соўненько ўжо даўно зайшло, у вёсцы агні ўжо пазапальвали, а гавечки мае разыйшліся скрось па поли. Тольки каля поўначы да хаты вярнуся. А ў хаці драли мяне за вушы, ажно іскры ў вачах мргацели. Але ўсёо гэта не памагло ни звання. Раз гэтак прыйшла мне ў галаву тая гадка и нияк з йою не звалодаю (спраўлюся). Думаю, чаму гэта я николи ня спаткаю такога ча-лавека, каторыб на край света пабываў? Йосць на сяле бывалых людцоў, што шмат света зыйшли, бы-вали ў розных гарадах, были и ў самым Менску, а ливодзин на край света ня зайшоў.

Хібе гэта затым, што той край ня ў нашай ста-ране, а ў якимсь инным царстві... Але и тое не, прыхадзиў бо да нас адзин старэц, што калісь то бываў и ў Немцаў, и ў Туркаў, и ў Хранцузаў; я пытаю яго аб тым край света, а йон мне на тое: „Не, кажэ, на край света не бываў... А скажыце, пытаю, што там далей йосць, тамака за хранцузскаю стараною?

„А там, кажэ, вада, морэ вялізное“.

„А за морам?“

„За морам, кажэ, зноў зямля“.

Я яго изноў пытаю: Скажыце, старэньки, ци йосць дзе такое мейсца, дзе бы ужэ ни зямліою, ни вадою неяк было ехаць?

„Не, кажэ дзед, нямашака. Сходзіў я не малы шматак света, а такога мейсца, дзе бы далей ехаци неяк было, я ня бачыў, да и ня чуў аб тым“.

Што за дзива! Такиж поле, прымерам, мае сваю мяжу, и навэт мае границу: сам я бачыў стаўпы, дзе на аднымь боку напісано: „граница павету Менскага“, а на другим „граница павету Навоградзкага“. Навэт морэ, дарма што такое вялікае, а мае берэг навокал. Як жэ то быци можэ, каб уся зямля ии границы ии берагу ня мела? Павинна мець! Але дзе той брай, той бок зямлі? А што за тым краем?

Так тоб я цэлое лето мучыўся, каб ня такое воль здарэнне падарылося.

Раз, так пад восень, а тады я ўжо ня пасьвіў, а служыў у дварэ, сяжу я гэта адзін у панскай кухні, а перада мною ляжаў гарбуз вялікі. Па гарбузе поўзали мухи. Злавіў я гэта адну, прыляпіў йой да крыльцаў маслам шматок паперу и кажучы: цягни сабе вазок гэты! пусьціў яе на гарбуз. Яна можэ ляпей паляцелаб, але паперка йой ня давала; так, рада ня рада, смычэ (цягнець) вазок на гарбузе пяхатою, да такъ шпарка, як бы яе хто паганяў... Абыйшла раз навокол, и вярнулася на тое мейсцэ, аткуль пашла; обышла други, трэйци...

Гляжу на гарбуз, на дарогў, кудэма йшла муха и... ажно я за галаву хачуся. Гэтак так! думаю сабе. Як жэ гэта я перш ня сцяміў? Яно то пэўне и зямля мае быць такая круглая, то па йой можна сто год навокал ездзиць и николи краю ня ўбачыць! Пэўне и муси, як бегала на гарбузи, здалося ня раз, што воль, воль зараз край а той край далей ад яе ўцякаў... Ня помню, ци доўга я гэтак сядзеў, адно тольки ведаю, што ўсхачіўся я затым з мейсца, як

налюны. Прибег на гарод, гляджу, гаспадыня, гурки выбирае. Сеў я сабе и узираюся.

„Ну, чагож, дурню, вылуниў вочы? Бары мех ды й няси ў кухню!“

Занёс я мех, вярнуўся и звоў сяджу. Але далей не вытрываў я и пытаю:

Йимосьць, „а йимосьць“! —

„Чаго табе?“

„Зямля ма быць, што круглая, як тый гарбуз?“ —

„Што такое?“ —

„Зямля пэўни круглая?“ —

„Чья зямля? пытае гаспадыня.“

„Да гэта, наша, на каторай жывём!“

„Ну, так якая мае быць зямля?“

„Яна пэўни круглая?“

„Ци я бо ведаю, што ты байдурныш. Бары лепш мяшок и пяси за мною.“

Ўсяго тольки и дайшоў я ад гаспадыни!

Прайшло два тыдні. Спачатку я цешыўся за свае здагадки, але што далей, то усё маркатней рабілася. Аж плакаць мне хацелася, як подумаю, што зямля круглая як клубок, а чаму гэтага не видаць? чаму яна нам паказываецца роўнаю, плоскаю? Каб яна была круглая, то такіж трэба былоб едучы перш усё на гару брацца, а потым з гары спускацца, а мы тым часам на раўніні ездзімо. Трапіцца часам на дарозе гара, ци яр яки, то пераедзеш и далей зноў раўніна... Але, Богу дзякаваць, на доўга я над гэтым галоўку круціў. Зноў бо муха ў помачы стала. Бо и яна ж то пэуне думала, што на роўным паўзе, бож яна маленькая и цэлага гарбуза зразу не бачыць, адно ланіну, на цаль ў вакруг, ня болей. Тое ж и с чалавекам мае быць и з зямлёй. Чалавек ня бачыць цэлае зямлі, адно круглавину, на вёрст

пяць навокал: так такая невялікая круглавина паказываецца яму заўсюды роўная, а ня выпучаная.

За тым усім я зноў успакойўся, верыў я ўжо, што зямля круглая, клубком, як гарбуз; адно што зямляны клуб вельмі вялікі. Далей прыйшло мне зноў ў галаву, чаму гэта вада з зямлі ня зліецца, калі зямля круглая? А далей, ці на другім баку зямлі, пад намі також людзі жывуць? А калі жывуць, то чаму яны з зямлі не назвальваюцца? чаму йх кроў ня залье, дагары нагамі ходзячы? Гэтагаж я ўжо сам ня мог дайсці! Мучыў я, мучыў мазгаўню сваю, ды ўсё дарма. Доўга хадзіў я гэтак панурывушыся. Міналі тыдзень за тыднем, а я бачучы, што нічога тоўкам ня дайду, пачаў намышляці, што усё тоя, што я розумам сваім дайшоў уперад, адно выдумка, што гэта мо' ня праўда, гэтыя май здагадкі аб тым, што зямля круглая, як гарбуз... Аж надумаў я ўрэшці спытаць аб тым ксяндза, пробашча нашага сяла: мо' йон мне што разтаўмачыць. А то быў ксяндз дужа сумленны і вучоны. Адно я баяўся, што ня захочэ мне нічога сказаці, або вылае за тое, што гадаю ня знаць аб чым, і абсмяе. дмяне. Ну але што будзе, то будзе: пайду і спытаю.

Вотож, знайшоўшы сабе свабодну газіну, пайшоў я. Прыходжу, а тут ксяндзова гаспадыня спатыкае мяне ў сйонках і пытае:

„А чаго ты хочэш?“

„Я да ксяндза прыйшоў.“ —

„А чаго?“ —

„Ды так сабе.“

Пазвала ксяндза, сама стала ў парозі; а я тут-така, — кажу вам, і языка ў році забыўся і ня згадаю, што сказаць. Урэшці, перэмогшы сябе, — я сказаў:

„Выбачайце, дабрадзею... я... я... прыйшоў, я... хацеў... але... запытаці...“

И чагож ты хочэш? пытае кейондз ласкаве.— Вось бачыце, буцце ласкавы, дабрадзею, яка гэта зямля наша будзе?— Ажно пот за лба паціок, пакуль я гэта выгаварыў?

„Што такое? пытае кейондз?“—

„Якая будзе наша зямля? пзнаў кажу.“

Кейондз паглядзеў на мяне з увагаю, гаспадыня ухмылилася. А мне так неяк брыдка стала, што я сказаці не потраплю.

„Аб якую ты зямлю пытаеш? зямля бываець розная: глейстая, пясчаная, чарназёмная.“—

„Э!.. мне не аб тое идзе; я хочу ведаці, якая яна ўся выглядзіць“

„Уся? яна то шэра выглядзіць; тож ты и сам бачыш!“

А горэж майо! крыенуў я, што нияк ня магу выказаці гэтага! Я бо ня таго хочу; я хочу ведаці, на во што ўся зямля находзіць: ці на скрыню, ці на кола, ці на гарбуз?“

„Ага! глядзіце яго, чаго яму заманулася! Скуль гэта табе на ум прыйшло? На воштаж гэта табе?— Так сабе, цікавасьць мяне баре, хай дабрадзею будзе ласкаў и не адмовіць аб'ясніць...“

Зачым маю не сказаць? И з ахватаю скажу. Зямля круглая, як гарбуз примерам.

Як кейондз тое сказаў, так я з вялікае радасьці ня ведаў што рабіць! гляджу я гэта на яго и забыў, аб чым я меў болей яго пытаці. Кейондз також, паўзіраўшыся на мяне крыху, намаўчаў. Потым назваў мяне ў пакоп, даў мне гарэхаў и начаў ужэ сам мяне пытаці. Мусеў я ўсё яму наведаци, як то я сам даходзіў розумам, што зямля круглая, маўляў бы ялык, гарбуз, або галка якая.

Тады тольки ксйондз разгаварыўся.

„Сам, кажэ, добра цямиш, што да краю зямлі ніхто яшчэ не дайшоў, ды таго і ня будзе ніколи, бо зямля круглая. А хачя і показываецца нам, стаўшы ў роўным полі, што зямля сходзіцца з небам, то гэта тольки здаецца: неба нідзе да зямлі ня прытыкаецца. И затым, як паехаць з якога буць мейсца і ехаць скрозь проста ў вадну старану, прымерам хоць бы на ўсход сонца, то ніколи да неба не даедзеш, а вернешся ізноў на той самае мейсца, адно ўжэ з другой стараны, ўжэ з заходў сонца аб'ехаўшы навакол зямлю. Я ўсё гэта сцяміў добра бо і мая муха на гарбузі, як пайшла направа ішла скрозь проста, то прыйшла потым на той жэ сама мейсца, тольки з левае стараны, абыйшоўшы ўсяго гарбуза навакол.

Ксйондз далей наведаў: „Што зямля круглая, то бач як галка, ты даверыцца (праканацца) можэш яшчэ і праз тое: як над'езджаеш дзе да якога сяла раўнінаю, не закрытаю нідзе ні ўзгоркамі ні лесам, — то перш на перш убачыш крыж на царкві, затым вежу, потым страху на царкві, далей коміны на хатах, затым стрэхи; а ўжо над'ехаўшы блізка да сяла, можна і ўсё сяло ўбачыць.“

Праўда! падумаў я сабе, гэтож як над'езджали у Койданаў, якраз перш видна вежа касцельна, а затым страху і ўсё мястэчка...

Так жэ сама, кажэ ксйондз, і на моры, дзе нійкае гары нимае. Як пазираеш ў даль на прыбываючы карабель, то перш на перш видаць верхавінкі маштаў, затым палатняныя парусы, крылля, (жагли); а цэлы карабель видзіш тольки як падыдзе бліжэй да берагу. И так то яно на ўсіх мейсцох зямлі. Усюды высокіе прадметы паказваюцца нам на троху, ак бы зза груда якога, і

хаваюцца такаж на крысе ад нізу, як бы за груд спускаліся. Зямля гэтак сама як і гарбуз на усякім мейсцы йосць крыху выпучана. Каб зямля была роўная і плоская, як стол, то здалёку, як толькі вокам можна скинуць, можна было бы адразу усё зверху да нізу убачыць.

Караблі паказываюцца помаленку, быццам зза вадзяное горы выходзячы.

А як я таго паведання пра карабель на моры ня вельмі цяміў, то ксяндз выняў с похвачкі книжку і паказаў мне, такі вось рысунак, абразік.

Ну думаю, цяпер я ужэ добра разумею, што зямля як клубок. Но абрахманіны дабратаю ксяндза, пытаю ізноў:

А чаму гэта вада з зямлі ня зливаецца ні людзі ня звальваюцца з яе, калі зямля круглая?

— „Чаму людзі ня звальваюцца?“

„Але!..“

Ксяндз выйшоў ў другі пакой, выняў за сто-

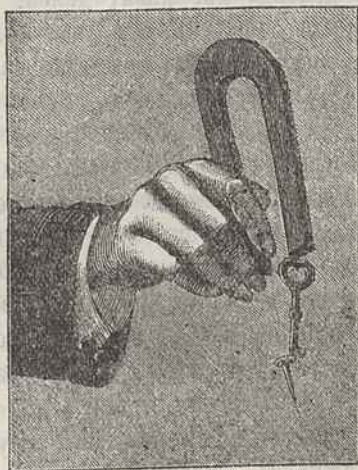
лика якись кусок залеза, зыгнуты ў падкову, пры-
нйос да мяне и пытае:

— „Ведаеш, што гэта такое?“ —

— „Не, Кажу, ня ведаю.

— „Гэта магнэс, — такое залеза дзіўнае, што пры-
цягае да сябе другое залеза, и сталь.

И праўда! Як тольки кейондз прыблизіў да гэ-
тага магнэсу ключык, а той ськы! да гары, —

Ключык и прыстаў да магнэсу.

прычайўся да магнэсу и висиць, як прыклеяны...
А кейондз да мяне и кажэ: „Адними гэты ключык!“

Я думаў, што так лёгка яго адняць, як бы
прымерам са стала ўзяць; ажно тутака я мусеў
добра пацягнуць, каб адарваць яго ат таго залеза!

А цяпер, кажэ, падстаў ключык да магнэса и
дзяржы близка. „Чуць я прыблизіў, а ключык зноў
ськыкнуў да магнэса, и висиць и не адрываецца.
Дзива и больш нічога... Глядзеў я аглядаў, ци

не намазали чым ключыка, або магнэса. Але тое і другое сухосенькіе былі. Як адарваў я ключык ад залеза, ды і зноў да яго прыблізіў, то пачуў я у пальцах, як ключык сам не пальцаў рвецца. Прыбліжаў я ключык да магнэса і зверху і зсподу — ўсё адно: мой ключ аж скачэ да магнэса і дзержыцца датуль, пакуль ня адарвеш. Праўдзівое дзівя кажу вам! Праз той магнэс, то я і аб зямлі навет забыўся, ды ксёндз мне казаў далей.

Вотож бачыш, зямля мае ў сабе падобную сілу, як той магнэс. Адно магнэс прыцягае залеза і сталь, і то калі не вельмі цяжкіе, а зямля прыцягае каменя, жывёлу ўсяку і людзей, дрэва ваду і ўсё, што толькі ёсць на зямлі. Затым то і вада з зямлі на неба ня збягае, і чалавек ня звальваецца, хоць — бы і быў на ісподнім боку пад намі, вось, як гэты ключык, што висиць над магнэсам. Хоць бы хто і па сваёй ахвоці хацеў ад зямлі адарвацца, то ня мог бы: каб напробаваў ад зямлі атскочыць, то ня скочыў бы высока, бо зямля яго зараз бы да сябе сцягнула. Заўсяды кажуць, што гэта затым, што чалавек цяжкі што шмат важыць; аттуль то тая і вага, тая цяжкасць бярэцца, што зямля прыцягае, да сябе чалавека і ўсё, што ёсць на зямлі.

Мне стала так, як бы якая сляпата з ачу зыйшла, так мне стала зразу нежк ясна. Вотож ўдешыўшыся пытаю яшчэ. А чаму гэта так бывае, што зямля нам паказываецца плоскаю раўнінаю, чаму гэта зразу ня відаць, што зямля круглая?

Ці ты далёка бачыш навакол сябе? пытае ксёндз.

Да так, пэўне на вярстоў пяць, ці шэсць бачу.

Вось у гэтым і закавыка, што ты ўсяго на вярстоў шэсць бачыш! Ды каб ты на'т на дзесяць бачыў, то цэлае зямлі вокам ня скинеш, бо гэта

велич страхотная! Ци ты ведаеш, што, каб ты хацеў папярэзаці зямлю на сярэдзіні вярхоўкаю, то гэта вярхоўка пяць тысячаў чатырыста міль даўжыні павінна была б быць. Яким жэ спосабам чалавек мог бы гэтакую вялікую ўсю убачыць?

Чалавек бачыць на мілью якую навакол, а такая лапіна, прыраўняўшы да ўсяе зямлі, саўсім маленька, то і паказываецца нам плоскаю. Бач бо, і тоя мейсца на гарбузе, дзе муха сядзела, паказывалася ёй роўным, хоць гарбуз круглы, як клубок.

О! то і я гэтак думаў, як ксёндз дабрадзея кажэць. А скажыце мне, як гэты тыя людзі, што пад намі, могуць хадзіць ўніз галавою?

Як то ўніз галавою? Дзеш для цябе ніз? ці над галавою, ці над нагамі?

„А ужо ж пад нагамі, там дзе зямля...“ —

„А дзе верх?“

„Над галавою, дзе неба.“

Так жэ сама і с тымі людзьмі, аб каторых пытаеш: для іх також верх над галавою будзе, а низ пад нагамі. Значыць, яны ходзяць такжэ сама, як і мы: галавою ўверх, а нагамі ўніз, а мыж такі ходзім, як трэба.“ —

„Усё ўжэ цяплю, дабрадзею, аднае толькі рэчы сцяміць не магу: калі тыя людзі, што над намі жывуць, маюць пад нагамі зямлю, так як, і мы, то штож яны маюць над галавою, хібе такаж неба, як і мы?“ —

„А ня ужо ж.“ —

„Ціж неба кругом зямлю абнімае?“ —

„А ведама, мой хлопчэ; дзе толькі людзі на зямлі жывуць, усюды бачуць над сабою сонцэ, месяц зоркі: бачуць неба, так жэ сама, як і мы. Но але на гэты

раз годзе; вяртайся да хаты, бо мне трэба пецці нешпар атправіць.“

„А ці ня можна адламаці крышку гэтага магнэсу?“

„На воштаж йон табе?“

„Я бы ў хаці яшчэ паспытаў...“

„Не, нельга; хібе кавалак ляку таго, што пільма печатаюць. Ляк гэтак жэ прыцягае, як і магнэс, адно трэба яго перш нацерці сукном; залеза йон ня прыцягне, але маленькі шматок паперу, то йон прыцягне.“

Ксяндз выняў палачку ляку, пацёр яго аб рукаў, затым адарваў шматок паперу, прыблізіў да яго ляк, а паперка адразу патскочыла і прыліпла да ляку, акурат, як ключык да магнэсу.

Хапіў я той кавалак ляку, падзякаваў ксяндзу і духам да хаты. Але ня вытрываў, сеў пры дарозі пат парканам, ды давай церці лякам аб рукаў сярмагі; прыблізіў яго хутка да паперкі, а паперка—скык!... прыліпла і висиць. Нійос я гэта да дому, адно паперка скоро адвалілася. Так я каб вышытаць, ці гэта праўда, пацёр яшчэ крыху аб рукаў і паперка зноў прыліпла і так ўжо астаражна данійос яе да хаты.

Потым я колькі раз пытаў людзей, заўсёды мне казалі, што зямля круглая, як клубок. Так мне тады рабілася вясёла, добра, што высказаць таго ня патраплю. Адно тыкеля на мяне маркоту навадзіла: ня мог я сябе здзіржаці, каб свайою вядою ня падзяліцца зы знаёмымі хлопцамі; а яны або ня слухалі, або выкивалі з мяне і розно брыдка мяне празывалі.

Гутарка другая.

На чым трымаецца зямля.

Па гэтай маеі с ксяндзом размові, я усяна-копўся крыху. А толькі ня доўга так патрывала. Прайшоў месяц, ці мо' і болей, ды йзноў падаўняшніму ўсё задумляўся то нат сям, то нат тым. Самавар, бывала, выкинь, ботаў ня пачышчу, або тытуню замест цяртухі насыплю... А ўсё дзеля таго, што йзноў адна загадка мне ў галаве засела.

Ведаю я тое, што зямля круглая; але як яна дзержыцца, на чым стайць, ці яе што падпірае? Сцяміць гэтага я ніяк ня мог. Усякую ўсячыну мне пра тое баялі. Адны казалі: йсоць такая рыба, што яе кітам называюць, і на той то рыбе зямля ляжыць, а сама рыба ляжыць, у вялікім моры; як тая рыба зварухнецца, так зямля дрыжыць, а як хлясьне хвостом на вадзе, тады на зямлі дождж ідзе...

Але я гэтым казкам ня даваў веры; бож і моры і кіты-рыбы—ўсё на зямлі. Дык як жэ зямля можа на йх стаяць? А і—зноў быць ня можа, каб зямля ад кіта дрыжала, бо тады яна хісталасяб уся зараз; а я чытаў ў ваднэй кніжцы, што ніколі болей ня дрыжыць, як невяліка часьціна, на колькі, або на колькі дзсяткаў міль, а ніколі каб цэлая. А аб дажджу, то ужэ відомая казка, бо усякі знае, што дождж іе хмары йдзе.

Другіе зноў баялі, што зямля стайць на вялікім слоні, а слонь той—на вялікай чарапасі.

Да і гэта ня праўда. Слонь і чарапаха на зямлі жыўць, то якжэ на йх зямля стаяць можа? Бо ні водзін слонь ня здужаў бы такой цяжэсьці на-

нясьци, як гэта зямля. Ну нехай, што зямля на слони, а слонь на чарапасі стайць, то на чым жэ чарапаха стаеціме?*) калі так, то трэба і пад яе штосьці патставиць, а пат тое изноў патставиць, і так і канца гэтым патстаўкам і патноркам ніколі ня будзе. Вотож бачыце, я ўжо даўно ў гэтыя выдумкі ня веру. Гледзючы не раз на хмары, мне думалася, што зямля ніякай падпору ня мае, а так сабе у прастору шыбае, як, прымерам, хмара ў воздусі, без ніякай патноркі. Адно бяда, што хмара лёгкая, так йой лёгка і ў воздусі трымацца, а зямля на мому вельмі важкая.

Са ўсім гэтым я сабе рады ня даў. Хацеў я бегчы изноў да ксяндза, аж на сьвята прыехаў панніч Ёзен, сын нашага камисара. А што йон быў добры хлопец, каторы мяне тры роки таму чытаць навучыў і даваў розны ксьіонжачкі чытаць, так я зараз да яго: на чым, пытаю, зямля стайць, і што яе дзержыць на сьвеці? Тады йон мне талкаваў. Саўсім, кажэ, так, як зямля ў сабе сілу мае, што прыцягае чалавека, ваду і ўсьё, што на зямлі йосьць, так жэ сама сонцэ мае такую жэ сілу, катора прыцягае да сябе зямлю; а праз гэта зямля дзержыцца на неби бес патноры. Так я пытаю: То чамуж гэта зямля ня прылінае да сонца, як той ключык да магнэса, калі сонцэ яе да сябе прыцягае?

Вот! каб зямля стаяла у мейсцы, а ня хадзила ў навакола сонца, то даўно бы да яго прыліпла, як ключык да магнэса або паперка да ляку. Ну, але як зямля с самаго свайго пачатку каля сонца круціцца, то і ня звальваецца на яго. Такжэ сама ня звальваецца з гары на руку камень, калі узяці яго пры-

*) будзе стаяць.

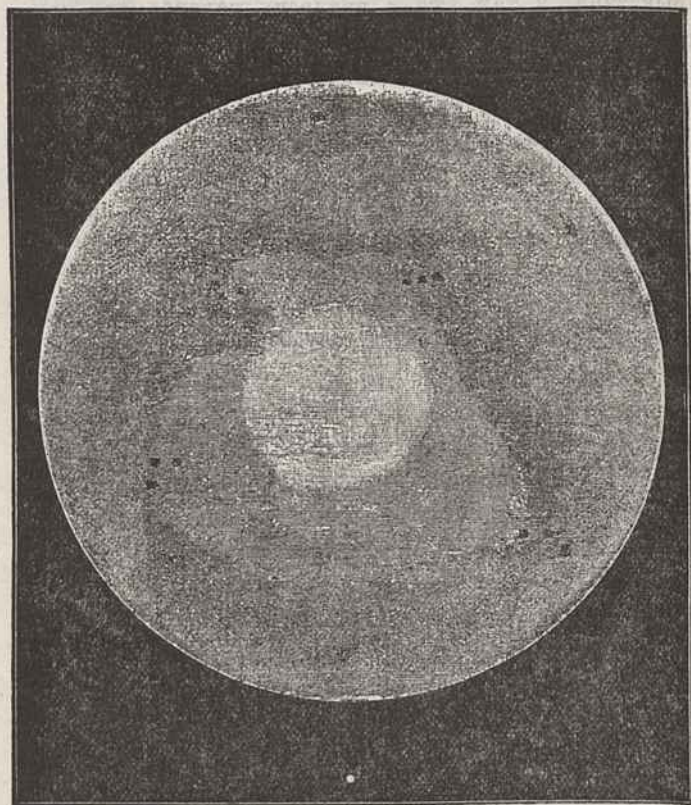
Вязаць да шнюрка ды скоро круциць яго каля руки. Адно зямля ниякаю вярўкаю да сонца ня прывязана, а так ужо с прадвеку навакол яго круцицца. Папраўдзи сказаць, ня ўсё я тое разкумякаў (разгадаў); але панич Йозеп сказаў мне, што тады тыкеля, як паразумнею, йон аб усим тым мне ляпей растлумачыць.

Тольки вельми я дзіву дзивиўся, як гэта сонцэ, такое маленькае, и гэтакую вялізную зямлю дзержыць. Ды панич мне зноў и гэта растлумачыў; ажно мне брыдка стала, што гэтакай прастой рэчы я сам ня дагадаўся. Сонцэ тольки наказ'ваецца нам маленьким, бо надта далёка ад нас знайходзицца, а папраўдзи яно вельми вялікае. Гэтак я сам ведаў, што з далёку ўсё меньшым наказ'ваецца. Хоць бо и крыж на вежы: ўсяки ведае, што йон большы за сталага чалавека, а знизу наказ'ваецца меньшым за малога хлопца. А ад крыжа да зямли ня будзе болей, як локцяў с пяцьдзсят. Каб так падняць крыж у верх за вярсту, або дзьве, то ледзьвеб згледзиў яго. А сонцэж, якобы не за вярсту, не за дзьве, не за тысячу вярстоў адлягло ад зямли, а за поўтараста мільёнаў вярстоў, ци за дваццать мільёнаў миль! Панич Йозеп казаў, што так у книгах пишуць. Што праўда, то я таму ня зразу даў веры; бо якжэ тутака змерыш, кольки миль ад зямли да сонца, кали туды ани падыйци, ани даляцець неяк?

На гэта мне панич атказаў, што нагами то неяк, але розумам ды навукаю, так адлегласьць сонца ад зямли вымерыць можна.

„Вачыў ты, кажэ, як летась каморник вымерыў, як далёка ад нашае вёски ды да званицы у другим сяле, што за рэчкаю. Цераз рэчку йон ня пераходзіў, сталў ўсё на адным мейсцы и адно

узираўся праз нейкіе трубы і шкелкі, лічы
і пісаў штось на паперы, а затым сказаў, як

Зямля пры сонцы выглядае як маленька белая галка пры вялікай
галцы, што мае быць сонцэ.

далёка да тае званицы, колькі яна локцяў вы-
шыны, так, што каб ты на'т і ўлез на гэту званицу,
то ляпей бы ня змерыў. Гэтак сама, як каморник
мерыць на зямлі, вучоныя людзі, каторых назы-

ваюць астронамамі (зорнікамі) мераюць неба, зорки і усё, што бачым на небі. Вымерылі яны, што сонцэ ад зямлі ляжыць за дваццаць мільёнаў миль, што сонцэ вялікша ад зямлі у поўтора мільёна разоў, гэта значыць, што з аднаго сонца выйшлоб мільён і яшчэ поў мільёна такіх клубоў, як наша зямля. Каб, прымерам, прыраўняваць сонцэ да гарбуза, то зямлю трэба было бы прыраўняваць да прасянога зярнятка. У столькі раз сонцэ вялікша за зямлю! Так і ня дзива, што сонцэ зямлю прыцягае; яно можа прыцягнуць мо'са дваццаць такіх земляў, як наша і дзяржаці йіх пры сабе. А казкі пра китоў і чарапохаў, на каторых зямля нібы то дзержыцца, гэта адно выдумкі цёмных людзей.

Гутарка трэцця.

Аб небі.

Даведаўшыся сяго таго аб зямлі, захацелася мне яшчэ і аб небі пачуць.

Уважаў я ўжо даўно, што як выйдзеш у поле, ці на слянажаць, ці то ў дзень, ці ў ночы, заўсяды над сабою бачу як бы вялізнае скляпенне сіняе — неба; скляпенне ж гэта да крайоў свайіх зусіх бакоў апускаецца і недзе далюка ад мяне стыкаецца с зямлію.

Алеж гэта толькі так паказ'ваецца. Не раз бо, як ехаў я у суседнюю вёску, а на'т і далей яшчэ, ў горад, заўсюды я тое самое бачу: заўсюды тая граніца, дзе неба с зямлію стыкаецца, як бы ўцякала ад мяне. Пытаў я другіх людзей, так тое самое кажуць. Ни водзін з йіх ня мог ніколі дайці

да таго мейсца, дзе неба с зямліюю стыкаецца. Чуваў я також, што многа людзей ездзіло навакол зямлі; едуць яны няраз год и болей, то зямліюю, то морэм, а видзе ня дажджали да мяжы, дзёб неба с зямліюю стыкалася. Кожны можэ змяркаваці, што каб неба с зямліюю стыкалася, то тые людзи не маглі бы навакол зямлі аб'ехаць, бо неба загарадзіла бы дарогу. Ведаў я добра, што неба с зямліюю не стыкаецца видзе, а йосьць далёка и высока над ёю; здавалася мне, што неба паходзіць на якісьці празрысты пузыр, а зямля стайніць пасярод яго. Ня ведаў я аднак, с чаго неба зроблена.

Чуў я нераз, што неба зы шкла; да гэта ня можэ быць праўдаю, бо шкло людзи робяць, а неба людзи ня зрабілі. Чуў я також, што сонцэ, месяц и зорки да гэтага неба цьвікамі напрыбываны. Але гэтаму хіба той дасьць веру, хто думае, што сонцэ такое малое, як здаецца нам; бо хто ведае, якое яно на праўду вялізнае, той с таго напрыбывання цьвікамі сьмяяцца будзець. Бо якже такую вагу на цьвяку навесиць?

Так сама плялі людзи, што сонцэ, месяц и зорки, то ни што другое, як дзирки, навывкручываные у неби, быццэм ваконца. Гэта також брахня; бо сонцэ, месяц и зорки ня стаяць на мейсцы, а идуць па неби. Якжэ бо дзирки маглі бы рухацца?

Так што гэта такое неба?—пытаў я самога слабе, пытаў и других, мудрэйших людцоў, и вась чаго я даведаўся.

Як зямля дзяржыцца у сьвет - прасторы затым, што яе сонцэ удзержывае, такжэ и месяц, и зорки таким же спосабам дзержацца у тым бязмерным прасторы, а не на шкле яким. Гэта хіба болей на праўду паходзіць; а поведанне аб шкляным неби, то та-

каляж казка, як то, што зямля на чарапасі стайць. Сонцэ, месяц і зоркі гуляюць слабодне па небы; а неба, што мы над сабою бачым, ня што другое, як прастор без краю і канца. Апрыч сонца, м'ясца і зорак, у тым сьвет-прасторы бязканечным шыбае також і наша зямля. І яна мусіць выглядзець, як зорка. Каб можна было глянуць на зямлю з месяца, то яна паказалася б пэўне маленькім, сьветлым кружком, блисцяшчым далёка і высока на небы, якраз, як нам месяц паказ'ваецца.

Так то па крысе даведаўся я аб ўсім гэтым.

Потым стаў я цікавіцца, чаму неба синім выглядае? і што гэта такое вясёлка на небы? Але сам сабе ня мог я гэтага растлумачыць. Чакаў я доўга, няспакойўся, ажно аднаго дня пабег изноў да ксяндза.

Прыхаджу, — кажуць, сыніць. Злосьць мяне ўзяла за тое, бо другі раз слабодну часіну трудна знайсці. Чакаў я, чакаў, ня дачакаўся, да яшчэ ў дабавак, як вярнуўся да хаты, па барку я дастаў... Старая ключніца зараз да мяне прыскочыла, схавала за вуха і давай биці ды крычаці: „А маеш! на табе шкляное неба! Бачылі яго, добрыя людцы, што гэтаму дурню ў галаве блутаецца. Гэта панска рэч пра тоя думаць, а ня твая: твайго дзела самавара глядзець“. Што я меў рабіць? Накрычалася дурная баба, а я тымчасам мусеў чакаці запусак *). На запускі я зноў пашоў да ксяндза і, прывітаўшыся, як мае быці, зараз пытаю:

„Ци неба, дабрадзею, шкляное, ци не?“

„Не!“ кажэ ксяндз.

Уцешыўся я з гэтага вельмі. Потым даведаўся я боли навін, што памеж зямлёй і небама йосьць

*) запусаў

воздух (поветра), як яго многа збірэцца, йон вы-
глядае, як неба.

Добра гаварыў ксьондз, але я ня мог адразу зразумець. Тады йон каже мне: „Видзеў ты ваду ў сажалцы?“ — „Видзеў! кажу. „Якога яна коляру?“ — „Так, — мутная, залёная“. — „А як узяць у прыгоршчы, тады якога коляру?“ — „Ніякога ня мае коляру“. — „Бачыш: и з воздухам йосьць тоя самае. Як яго нямнога, то здаецца, што не мае ніякога коляру, а як палядзець у гару, дзе яго шмат, дык видаць, што йон выглядае, як неба. Праз гэтаж и неба ў дзень, як сьвеціць сонцэ, здаецца лсным, а ў ночы — цёмным“.

Гэта добра, кажу я, чэщучыся каля вуха, але ціж воздуха шмат йосьць? Йосьць яго крыху навакол, гэта ведаю, бо и ўцяг'ваю воздух носам, и чую, як рукою махну, виджу такжэ, як вецяр, ці воздух выварач'вае дрэва... Але ня чуў, каб над нами было шмат! А вот жа йосьць шмат. Людзи ўзлезали на найвыжайшыя горы у восим вярстоў, надымалися на балёнах и зраховали, што над зямлёй йосьць воздух, на трыццаць миль у гору. У гэтым воздуху ходзяць хмары, лётаяць птушкі и кузульки. Усеньки воздух сьветлы дык не закрывае ад нас неба; але за тоя самò адсвеч'вае, як неба. Дзивиўся я ўсяму гэтаму: але паверыў, бо мне наказалася праўда.

Потым гаварыли аб вясёлцы. Вышла, што гэта ня стужка, ани труба, праз каторую нібы набіраецца вада з мора, як у нас гавораць.

Вясёлка — гэта сьвет сонца, каторы адбиваецца на хмарах; так сама, як адсвечывае на старых вокнах, альбо на шкляных ліхтарох у касьцели. Гэта чыстая праўда, бо вясёлка тыкеля тады паказ'ваецца, як з аднэй стараны сьвеціць сонцэ, а з другою — стаець хмары дажджавыя.

Дзе дажджу няма, або сонцэ закрыта хмарами, тамака й вясёлкі няма. Што вясёлка—свят сонца, каторы адбиваецца на дажджавых хмарах, аб гэтым можна праканацца во як: стань блізка пры коле вадзянога мліна, задам да сонца, тамака, дзе вада распырсківаецца на дробныя кроплі, тады ўвiдзіш вясёлку разнага коляру.

Ксiондз мяне навучыў такжэ, як можна самаму зрабіць вясёлку: трэба набраць у губу вады, і пырскаць, стаўшы задам да сонца: Тады такжэ можна вiдзець малую вясёлку. Вярнуўся я у радасьці да хаты. Вiджу, што ніколі ня можна наслухацца даволі разумных людзей: як скажуць слова, здаецца, аж свят у вачох аткрываецца.

Посьлі йзноў стаў я сушыць галаву, то над тым, то над гэтым: такая ўзяла мяне ахвота, што кинуў бы, здаецца усё, ды паліцеў да ксяндза... Спачатку хацеў я сам дадумацца ўсяго, але падумаў, што надта доўга былоб гэта: над чым я думаў месяц, вучоны чалавек можа ў адну гадзiну сказаць. Але штож рабіць: кожны дзень надаадаць ксяндзу ня выпадае.

Ах! каб я меў за што купіць кніжак у горадзі, дык можа трапіласяб мне такая кніжка, ў каторай усёб гэта было напісана: я б тады хоць па трошку читаў кожнага дня. Але штож рабіць, калі мне бацькі не даюць грошы на кніжкі, а сам, я нічога не зарабляю... Урэшці прышло мне ў галаву, што як на свята прыедзе да хаты паніч Ёзэп, дык папрашу яго, мо' возьме мяне с сабою у горад: тамака скарэй даведаюся чаго кольвек. Думаў я такжэ, што мо' ў горадзі навучуся шыць, то і свой кавалак хлеба мець буду, усёж куды ляней, як у дварэ марнець век цэлы.

Гутарка чацьвюртая.

Ци за праўды сонцэ ходзиць па
небі?

Цяпер такжэ добра я знаў, што сонцэ так сама круглае, як і зямля, а ня плоскае. Бо каб сонцэ было плоскае, як стол, ці дно у бочцы, то адзін раз бачыў бы круглае, други раз — як палку. С сонцам былоб тады тое самое што і з дном: гледзючы на кант дна, видзеў бы палку, гледзючы ж на сярэдзину — видзеў бы круг. Тымчасам на гарбуз с каторай стараны ні паглядзіш, ўсёо видзіш круг. Праз гэтаж сонцэ павинна быць круглым, як гарбуз; бо, з якой бы стараны мы ні глядзели, ўсёо видзім сьветлы круг. Помніў я, што сонцэ далёка ад зямлі, далей, як на дваццать мільёнаў миль, і што сонцэ так вяліка, як поўтора мільёна такіх зямель, як наша, толькі ня ведаў я таго, што, каб дастаць да сонца, то, лецючы вярсту ў адну минуту, трэба былоб трыста гадоў ляцець! А кулі гарматнай, што пралятае вярсту у дзьве сэкунды, прыйшлосяб ляцець гадоў дзесяць! Бяда толькі, ні чалавек, ні куля даляцець ня могуць, бо зямля их да сябе прыцягае. Калі сонцэ прыцягае зямлю, то мусі быць праўда, што яно павинна быць большэ ад зямлі, павинна быць такжэ далёка ад зямлі, калі здаецца нам малым. Николиб усёож такі ўсяго гэтага я ня знаў, каб ня Йозэц, што ўсёо мне расталкаваў. На лета прыехаў йон у другой шынэлі. Уперад меў йон шэрую шынэль з белымі гузнікамі, а цяпер — чорную с залатымі гузнікамі. Бо йон, як

казали, да выжшай школы паступиў, дзе важнейших рачэй вучаць, як у тэй, што гимназій называюць. У гимназии вучаць восім лет, а ў выжшай, што унiварсытэтам называюць, чатыры ці пять гадоў: у вуниварсытэцы ня адзін мае бараду і вусы, а ня кiдае навуки! Значыць, у абодвух школах вучацца трынаццаць гадоў. Праз трынаццаць гадоў і асёл павiнен, розуму набрацца... Часта толькі бывае, што паничы ня кончуць навуки: так гимназии і палавина ня праходзиць, ўцякае! Ах! здаецца, наштож так скора кiдаць навуку? Ці йон галодны, ці не адзеты, не абуты? сядзеў бы сабе над ксьiонжкай ды розуму набіраўся, пакуль малады. Прыехаў пан Ёзеп ды пачаў радзиць, каб у нас на вiосцы увясьци навуку. А мяне заўсьiоды распытваець, аткуль я гэтолькі даведаўся, і за кожным разам гаворыць, што мусиць мяне калі кольвек у места забраць. Раз пытаю я яго, дзе сонцэ хаваецца, як вечарам зайдзець. Сонцэ незаходзиць і ня усходзиць, — кажэ йон мне, бо яно ня ходзиць. Ведаю я то, што сонцэ ня мае ног: ня ходзиць яно так, як людзи; але пэўне коцицца на гару і з гары да зямлі! — „Не, сонцэ не падымаецца і не спускаецца; яно стаиць толькі на адным мейсцы, а гэта зямля верцицца навакол сонца“.

„Дык наша зямля ня стаиць на адным мейсцы“? —

„Не, не стаиць, а ўсьiо навакала сонца круцицца, ды круцицца“.— „Як же гэта быць можэць? Каб зямля круцилася, мыб чули, як яна шаласьциць“! — „Чаму? Циж зямля воз, ці што? На неби зямля ні абошта ня трэцца так, калі на паромі хутка і спакойна едзе, дык ня чуеш, як йон плыве. Так сама і с зямлёй. Знай, што і мы, і воз дух і ўсьiо, што на зямлі круцицца бяз перашко-

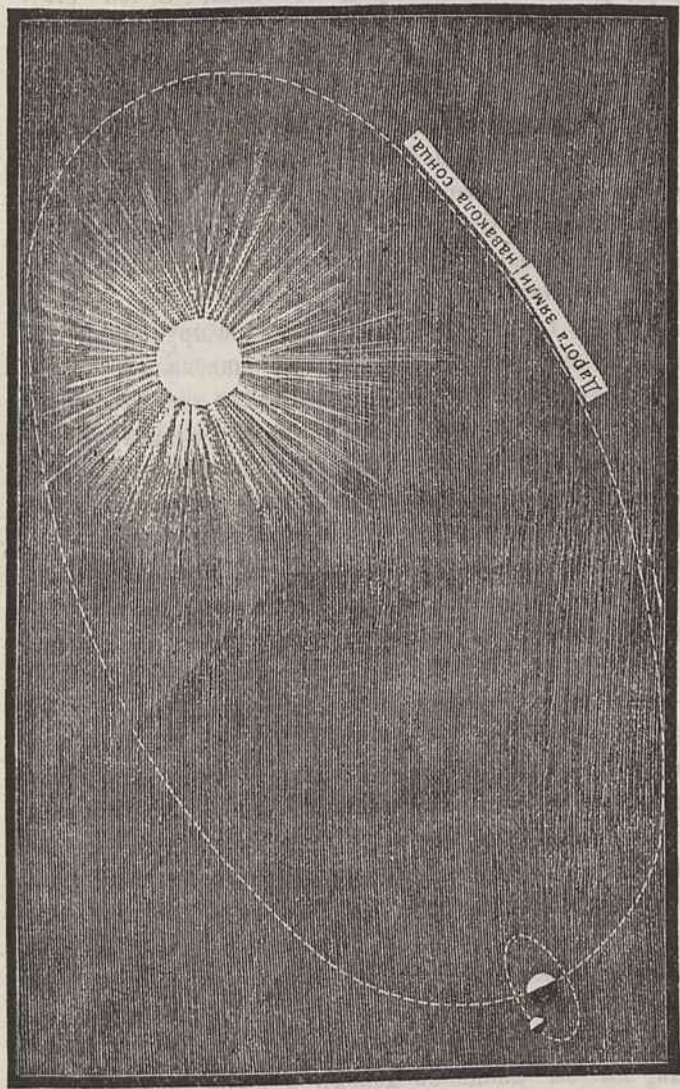
ды, праз той и шэлясту зямлі не чуем“.— „Ну добра, кажу я, але ці зямлі што дзень навокала сонца аблятае і як„? — „Дзе яна аблятае! Дарага зямлі навокала сонца (130.000.000) сто трыццаць мільёнаў міль даўжыні. Хоць зямля і круціцца шпарка, бо чатыры міль ў секунду, але ў дзень ня можаць зрабіць гэтуты. Праўда, праз адзін дзень і одну ноч аблятае зямля навокол сонца (345.000) трыста сорок пяць тысячаў міль; каб раз абляцець зямлі навакола сонца, трэба ей круціцца цэлы рок, або (365) трыста шэсцьдзсят пяць злішнім дзён і начэй. Для таго рахуем гэты час на роки, бо зямля аблятае толькі адзін раз на рок. Скажу табе яшчэ, кажэ далей пан Йозэп, што такіх гвезд, як наша зямля йосьць болей. Ёйх восем вялікіх і дзье сотні меншых; завуцца яны плянэтами. Якжа гэтыя плянэты круціцца навакол сонца“? Усякая з іх так сама, як зямля, круціцца навокала сонца асобне, але зяўсягды той самой дарогай. Тая плянэта, што найбліжэй сонца, мае найкарачэйшу дарогу. Яна аблятае сонца ў восемдзсят восім дзён і начэй. А тая, што найдалей, абкручваецца навокал сонца ў сто шэсцьдзсят чатыры годы, і тамака адзін год, як у нас сто шэсцьдзсят чатыры.

„Вот як Бог устроиў! Штож тамака з людзьмі робицца? яны пэўне там і аднаго году не жывуць“!

„Гэтага ніхто ня ведае, як доўга яны тамака жывуць. А пры тым ніхто й таго ня ведае, ці тамака йосьць людзі, ці не“!

Дужа я гэтаму дзивиўся, і дикавиўся, ці тамака йосьць людзі, ці не? але ніяк ня мог дадумацца. „А проша мне сказаць, кажу я йзноў да Йозэпа, скуль бярэцца дзень і ноч“?

„Гэта скора можна даведацца. Вазьмі ў руки

Зямля праз год абходзіць навакола сонца адзін раз. Зямля раз у пару акруціцца навакола сябе. На той палавіні, што обернута да сонца—дзень, на другой—ноч. Недалёка ад зямлі відаць месяц.

гарбуз, ды пастаў яго перад сьвечкай. С тэй стараны, што абярнута к сьвечцэ, гарбуз будзе ясны, а з другой—йон будзе цёмны, бо тамака няма сьвету ад сьвечки. И на зямлі тое самое; дзень будзе на тэй старанэ зямлі, што абярнута да сонца, а на другой старане будзе цёмна. Добра, алеж зямля у рок тыкеля раз навокала сонца аблятае; дык так павінка быць и у нас, то цэлы рок ноч, то дзень? Праўда так былоб, каб зямля круцілася толькі каля сонца; але яна круціцца яшчэ и каля сябе.

„Якжэ гэта? Циж можна каля сябе круціцца?“ —

„А циж ты ніколи ня круціўся навокала сябе на пятох?“ — „Ой ці раз?“ — „Тож и зямля так круціцца, толькі не на пяце“ — „Гэта я знаю“, атказаў я задумаўшыся. „Але якжэ зямля можа рабіць дзёве работы зараз? Калі сама круціцца каля сябе, то ня можа йсьці ўперад; а калі йдзе ўперад, то ня можа круціцца каля сябе“ — „Чаму ня можа? Циж ты ніколи ня бачыў, як танцуюць?“ — „Ой, видзеў не раз!“ — „Калі видзеў, то павінен ведаць, што, танцуючы, круціцца каля сябе и аблятаюць каля якога нібуць кружка; затым можна дваяка круціцца“.

„Праўда! Вот людзі! ўсё ведаюць, гэта чыстая праўда:“ — „Вот видзіш! Пастаўмо цяпер сярод хаты сьвечку, а ты круціся навокала яе; вот табе зямля и сонцэ. Сьвечка, як бы сонцэ, стаіць на адным мейсцы, а ты будзеш танцаваць, як зямля, каторая круціцца навакол сябе, дык тамака, дзе сьведціць сонцэ на цябе, дзень, а з другой стараны — ноч. Цяперака знаеш“. И я з дзяўчынай пашоў танцаваць навокала сьвечки, то я адвернуся да сьвечки, то яна. И як акруціліся дваццаць разоў, то мы рахавали, як бы дваццаць дзёнъ и начэй прайшло. А зямля у рок акруціцца навакол сябе трыста шэсьць-

дзесят пяць раз; и для таго у року личыцца трыста шesьдзесят пяць дзён и начэй“.— „А яшчэ ня ведаеш таго, што зямля навокала сябе акручваецца толькі у дваццаць чатыры гадзіны; для таго праз гэты час маем адзін дзень и адну ноч“.— „Ведаю, ведаю! цяпер ужо добра знаю. А ці ведае пан, што яшчэ круціцца, як зямля?— „А воть кола, прымерам, як едзем па дарозі. Гэта разумеш! Слухай далей: як круціцца каля сябе, и адварачываешся тваром да свечкі, тады свечка як бы усходзіць, для твайго твару, а як адварачываешся ад свечкі, яна як бы заходзіць. Так сама пры усходзі и заходзі сонца. Калі сонцэ у нас усходзіць, значыць, што наш край паварачываецца да сонца; а як сонцэ заходзіць, значыць, што наш край адварачываецца ад сонца. Так мы видзім, што сонцэ не усходзіць, и не заходзіць, а стаіць на мейсцы, толькі зямля круціцца каля сябе ад заходу на ўсход и навокала сонца. Помні сабе, што ня сонцэ усходзіць и заходзіць, ня сонцэ падымаецца и апускаецца, як нам здаецца,—але напроціў, сонцэ стаіць на адным мейсцы, а зямля навокала сябе круціцца.

Як бачыш, ня заўсягды трэба верыць сваім вачам: трэба яшчэ з розумам парадыцца, Як едзем шыбка на лодцы, або машынай, такжэ ня раз здаецца, што мы стаім на адным мейсцы, а бераг ракі, дрэва, будынак—уцякаюць ад нас.

Так кажуць нам вочы; а тымчасам розум кажэ, што гэта ня праўда. Скажу яшчэ цікавую рэч: сонцэ, хаця стаіць на мейсцы, але навакол сябе такжэ круціцца. Вучоныя астранамы глядзелі у такую трубку, са шклямі, як бы праз вялікія акуляры; угледзілі яны, што на сонцы йсьць нейкія плямы. Вот яны бачылі, што гэтыя плямы пасаўваюцца на усход-

ни бераг сонца и тамака хаваюцца; а цераз трынаццаць дзён яны йзноў паказываюцца на заходнім беразі сонца.

Цераз гэта і дагадаліся, што сонцэ такжэ абкручываецца каля сябе адзін раз, праз ня цэлые дваццаць шэсьць дзён. На гэтыя словы я выляцеў с хаты, як ведяр, ды паляцеў на двор. Пан Ёзэп крычыць: чакай, што ты звар'яцеў! Яшчэ штосьці скажу! Але я ўжо ня чуў нічога і ня бачыў, шукаючы паленца. Посьле зрабіў я с паленца ваўчка (чэнчыка, бурдавачку) прыляпійў з боку наперку ды пусьціў яго на памосьці. Ён начаў круціцца, але так шпарка, што я ня мог наперкі згледзіць. Пускаў я яго колькі разоў, ажны гаспадыня угледзіла ды пачала сьмяяцца з мяне: пагляньце, якую йн сабе цацку знайшоў! гэтакі блазэн! ціж ты ня маеш йншае работы? Алеж, мая пани, гэта ня прасты ваўчок!

— „А якіж?“ — „Не! пани гэтага ня ведаеш.

Гэта хитры ваўчок, вучоны: йн так круціцца, як наша зямля, йн мае свой дзень і сваю ноч!“ — „Ах ты шэльма! табе пэўна ў галаве закруцілася! Изноў круглую зямлю успомніў! Успомніў, і ужо ня забуду; я мо' з Язуком да Варшавы паеду. Дурэнь ты, недарэка! Дзе табе да Варшавы ехаць! цябе тамака першае кола пераедзе!“ — „Кола дурное, каб мяне праехаць! жартую я сабе, і яно так сама, як наша зямля зараз дэве работы робіць...

„Изноў пачынае пліоткі плясьці; ай няма кала на цябе! Чыста хлонца пацсавали гэтаю навукаю.

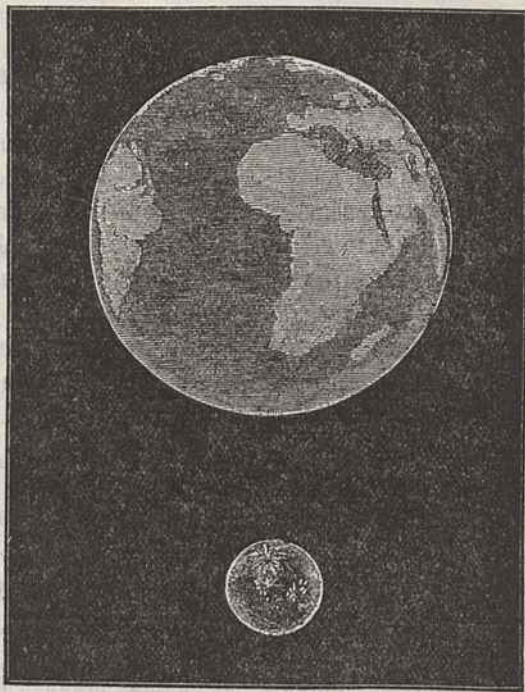

Гутарка пятая.

Ци праўда, што месяц ясны?

Ня варта аб тым на'т доўга дурыць галаву, што месяц як зямля и сонцэ круглы, як гарбуз, а не як дно ад бочки. Такжэ няма чаго гаварыць, што месяц ня такі малы, як йон нам здаецца. Тыкеля мяне здзиви́ла тоя, як пачуў ад Йозэпа, што гэты самы месяц, каторы сьвециць нам у ночы, сам ня мае ниякога сьвету, и што не ясны, як нам здаецца. Якжэ йон можэ быць цёмны, калі я на свае ўласныя вочы бачыў, што йон сьвециць? Але штож, нашы вочы видзяць не раз тоя, чаго сусім нямаш. Видзяць яны и край зямлі, и што неба—страха́ зямлі, и што сонцэ малое, як талерка, и што крыж на званицы вяличыни з локаць; вачам здаецца, што сонцэ ходзиць, а зямля стаиць, и што машина стаиць, а зямля ляциць; яны тыкеляж и ашукываюць! Ясна як Божы дзень, што яны нас тыкеля зьбываюць. У гэтай рэчы мусиць намагаць розум, а не—то дурнями будзем. Вот и у гэтым вочы мыляюць, калі йим здаецца, што месяц сам праз сябе сьвециць, а тымчасам йон дапраўды цёмны, як наша зямля. Месяц так сьвециць, як сыяна у хацы, калі на яе свециць сонцэ, ци лучыны. Так сама и з месяцам. Ня мае йон сьвету свайго, а тады толькі ясны, як на яго сьвециць сонцэ. Дзеля таго ня заўсяды видаць месяц у ночы на чыстым небе бяз хмар. Такжэ сама и с зямлёй. Хоць яна и цёмная, и ня мае свайго сьвету, аднак далёка, з якой нібуць другой зоркі, выдаецца сьветлай, як нам месяц, бо на яе

сьвециць сонцэ, а яна атсьвечывае, як сыцяна. Каб
можна было паглядзець з месяца на зямлю, тады як
на месяцы ноч, то зямлі паказаласяб яснай, як нам
здаецца месяц, але большая за месяц. А ў дзень па-

Кали большы круг будзем личыць за зямлю, то
месяц павинен быць такі вялікі, як круг, што
надысподам.

казаласяб пйомнай, або да палавіны шэрай, так, як
нам месяц здаецца ў дзень.

Як прыглядзецца на сьвет месяца, дык видаць,
што сьвет месяца інакшы ад сьвету сонца: сонцэ вы-
даецца, як залатое, і блишчыць, як жар, а месяц

выдаецца, як сярэбро. На сонцэ доўга глядзець не-
як, бо яго сьвет дужа сильны; а на месяц можна
глядзець колькі хочэш: сьвет яго мяккі і бледны.
Зразу можна пазнаць, што сонцэ сьвеціць болей, як
месяц. Ведама; бо месяц атсвеч'вае тыкеля тым сьве-
там, што яму даець сонцэ. Так сама і з другімі зор-
камі: іншыя сваім сьвеціць, а іншыя сьветам сонца.
Першыя называюцца сонцамі, а другія называюць
месяцамі і зараніцамі і так далей.

Дзеля чагож іх называюць сонцамі? спытаеш.
Тож сонце адно.

Не! сонцаў шмат йосьць на небе. Замалым ня ўсе
зоркі, што мы видзім на небе—сонцы. А што
гэтыя ўсе сонцы ня выдаюцца нам такімі яснымі і
вялікімі, як нашае, то праз той тыкеля, што яны
ганебня далёка ад нас; што ані змерыць, ані зра-
хаваць акуратна ня можна. Калі хочэш пазнаці, ка-
тора зорка—сонцэ, а катора—не, то тыкеля добра пры-
гледзься да іх сьвету; хоць яны далёка ад нас, але
заўсягды можна пазнаць, катора ясна сьвеціць, а ка-
тора бледна. Калі зорка мігаціць і дрыжыць, то
такая зорка напэўна сонцэ.

А як зорка сьвеціць бледна ды ня мігаціць,
тая і ня сонцэ. Наша сонцэ бліжэй ад усіх сонцаў,
а з ня сонцаў найбліжэй месяц. Дзеля таго яны і
выдаюцца большымі, бо яны бліжэй да нас.

„А с чаго месца, калі йон цёмны? А так жэ, с
чаго сонцэ, калі яно сьвеціць сваім сьветам? Ці з
агню, ці з золата?

„Ані з агню, ані з золата. Вучоныя кажуць,
што сонцэ с таго самага, с чаго і зямля, але
усё гэта надта распалена. Ведаеш, як у кузьні
штабу разагрэеш, то такь нагрэецца, што гля-
дзець ня можна. Той сама на сонцы; тыкеля
што тамака ня адно жалеза распалена; але і

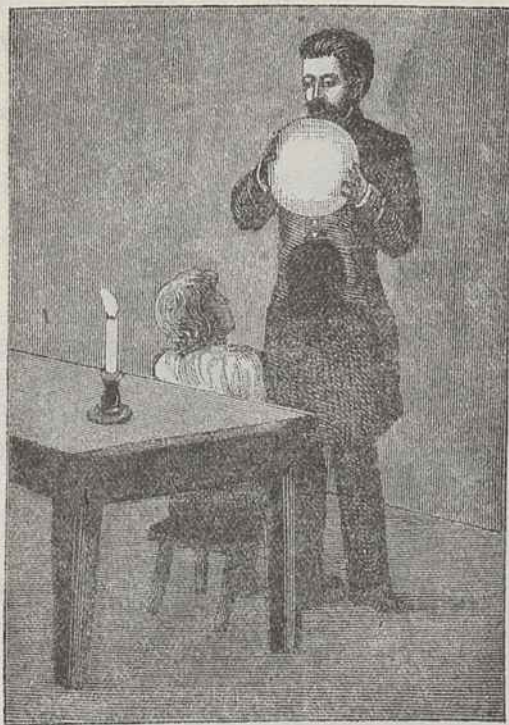
другие рэчы, як прыкладам каменя и падобныя рэчы. Здаэцца, што месяц и другія зоркі, каторыя сьвецяць, чужым сьветам с таго ж, што и зямля, и так астыўшы, як наша зямля. А ведаеш ты, што и месяц круціцца? сказаў мне паніч Язук аднаго вечару, як я зайшоў да яго пагаварыць.

Ціж можа быць?—А якжа! месяц круціцца бяз парастанку навокала зямлі. Тыкеля ці за праўды йон круціцца? пытаю, ці ня мыляць нас вочы, як с сонцам?—Не, ня мыляць. Гэта ўжо панэўна: Зямля прыцягае яго да сябе, и трымае на небе, и йон круціцца навокала зямлі“.

„Добра, а для чагож месяц ня заўсёды адзінакавы, нішні раз большы, нішы—меньшы. Спраўды, гэта тыкеля так здаэцца, месяц заўсёды адзінакавы. У тым мамэнці паніч Язук паставіў на сталі сьвечку, пасадзіў мяне каля стала, задам да сьвечкі; а сам узяў гарбуз, намалываны на бела. А было гэта, як гаварыў, вечарам. Ну, кажэ, гэта сьвечка хай будзець сонцэ; твая галава хай будзець зямля; а гэты гарбуз—месяц. Цяпер глядзі и разумей! Вытарашчыўшы вочы, гляджу; прада мною Язук трымае гарбуз. Ну, и штож з гэтага? пытаю с цікавасцю.

Прыгледзся, ды скажы мне, ці ўвесь гарбуз ясны, ці не? Увесь!—Не! ясна тыкеля тая старана, што адвернена да сьвечкі; а катора да мяне,—сусім цёмна. Ну так, тая палавіна, што адвернена да пана сусім цёмна; але гэта, катора адвернена да мяне и да сьвечкі, сусім ясна.—„Вот бачыш, што ня ўвесь гарбуз ясны, але тыкеля палавіна, адверненая да сьвечкі. Месяц ніколі ня будзе ўсенькі ясны праз той, што сонцэ з адной стараны, а не з абодвух. Запамятай сабе, што, калі месяц, круцічыся навокала зямлі адвернецца да яе ўсей светлай палавінаю, тады выдаць круглы кружок месяца.

Пасьля паніч абійос гарбуз ўкола маеі галавы, затрымаўся над майым правым бокам, ды сказаў: Видзіш, месяц абляцеў вялікі гавалак зямлі і прыйшоў да

Сьвечка замест сонца. Хлопчыкава галава—зямля.
Гарбузь=месяць. Месяц (гарбузь) тутака у поуни.

гэтага мейсца. Глядзі на гарбуз! Дарма мне паніч гаворыць, бо я і так вачэй з яго ня зважу. А што, цяж і цяпер видзіш усю светлую палавіну гарбуза?

„Дзе тамака ўсю!“ — „А якужоу часьць видзіш

цяпер яснай? Тыкеля чацьвюртую; бо тыкеля палавина светлае стараны адвернена да мяне“.

„Вот гэта наказываецца квадра, або чацьверць, бо чацьвюрту часць тыкеля выдаць.“—

Гарбуз асьвечены тутака такъ, як месяц у квадрах.

„А чамуж я тутака виджу и чацьвюрту часць цёмнай палавины, што да мяне адвернута; на месячнай палавине гэтага не выдаць?“—

„Штож с таго! што хата, то ня сьвет. Хата маець сыцены, каторыя атсьвеч'ваюць крыху на цёмну

палавину. и дзеля таго ты видзіш цёмну палавінку гарбуза. А свят ня маець сьцен; и сонца сьвеціць тыкеля з адной стараны, и праз тоя мы ня бачым цёмнае стараны месяца“.—

„Штож, праўда, ці не?“—

„Можа быць и так.“—

„Глядзіш далей. И зноў Язук паніос гарбуз и затрымаўся, як гарбуз стаў памеж маея галавой и сьвечкай. Я так глядзеў, што вочы на лоб вылазілі: дзе гарбуз сунецца, там и я гляджу и виджу гарбуз паміж галавою и сьвечкай.

„А цяпер якая часць гарбуза ясна?“ пытаецца паніч Язук.

„Ніякая! Гэта палавіна, што да мяне адвернена, уся цёмна“.

„А чаму? як табе здаецца?“

„Ведама, што праз тоя, што да мяне адвернена тая палавіна гарбуза, на катору ня сьвеціць сьвечка.

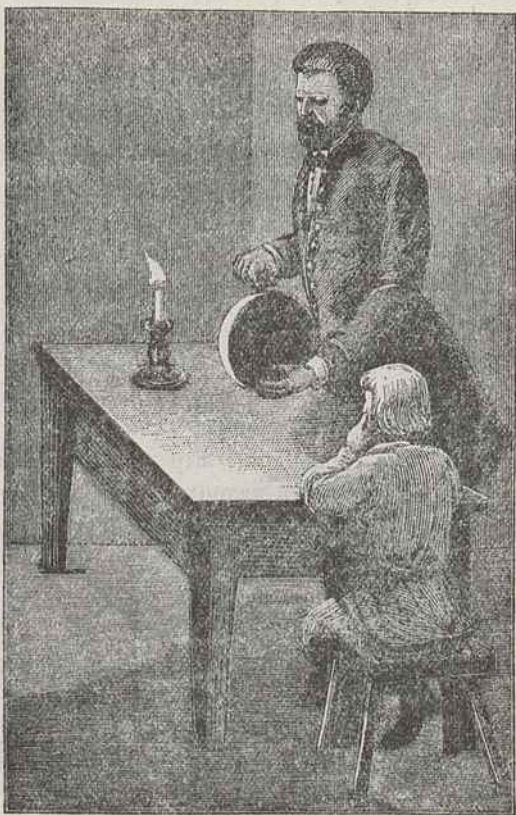
„Так бываець вот як месяц, обходзючы зямлю, стане памеж ей и сонцам; тагды мы яго ня видзім, и людзі кажуць, што пайшоў маладзкік.“—

„Ага! дзеля таго месяца праз цэлыя два дні ня відаць; йон адварач'ваецца да зямлі сваей цёмнай палавінай. А я думаў, што йон дзе нібудзь хаваецца.

Паніч Язук ізноў паніос памалу гарбуз каля маея галавы и кажэць: глядзі, як гарбуз начынае пакрысе праляняцца.

И праўда перш-на-перш увидзеў я на правай старане тыкеля малы кружок; посьля гэты кружок рос и выглядаў як серц; а як даніос да левай стараны маея галавы, тады йон выглядаў, як поў-булки хлеба. Тут йон затрымаў гарбуз и запытаў: „Якую часць месяца цяпер видзіш?“

„Чвйортку! Але нехай пан мне не гаворэ, я сам
разумею. — „Добра, кажэць, и параньос гарбуз далей

Месяц будзе зараз у маладзiku; цяперака видаць
яшчэ з левага боку вузеньки ясны серп.

да таго мейсца, ат каторага пачаў спачатку. Цяпер
видаць цэлы кружок; а як парасунуць далей гэтай
самай дарогай, каторай пярвей панич перасоўваў, то

изноў будзе мени выдаць. Пасьля чацьвюртая часьць, а пасьля п'юнная часьць, ці маладзик. Пасьля изноў серп и так далей. А ці ведае пан, што людзи гавораць? Кажуць, што гэтакіх гарбузоў дванаццаць: адны большыя, другія меншыя. Каторы з іх выйдзе, таго и видзим; а каторыя схаваюцца у аблоки, дык тых и ня видзим.

„Эт! сам ты видзеў не раз, як людзи плятуць неблыцы. Вучыцца трэба, калі чалавек хочэ што ведаць. А можэ табе гаварылі, што ў року дванаццаць месяцоў, а ты думаў, што гэта дванаццаць тых месяцоў што на неби выдаць.“

„Можэ и гэта. А чамуж ў гаду дванаццаць месяцоў!

„Другим разам скажу, сягодня досць будзе. —
„Хэй будзе так!“

Гутарка шостая.

Чаму ў гаду дванаццаць месяцоў?

„Чаму гэта кажучь, што ў гаду дванаццаць месяцоў?

„Ты чуў ужо, што месяц не стаіць на адным мейсцы, а абходзіць навокал зямлі. Праз год месяц абходзіць зямлю дванаццаць разоў. Дзеля таго год мае дванаццаць месяцоў“.

„Дванаццаць разоў?“ —

„Але!“

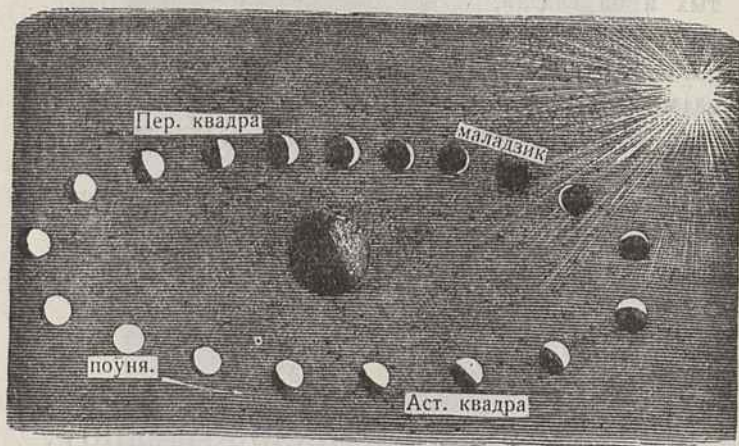
„А ат чагож месяц ня роўна ходзіць: у адным месяцы трыццаць дзён, а у другим бываець трыццаць адзін дзень?

„Месяц абходзіць зямлю роўна у дваццаць дзевяць с палавінай дзён, тыкеля мы ня роўна личым. Видзіш, месяц не абходзіць зямлі роўна дванаццаць ра-

зоў, а болей як дванаццаць, и меней як трынаццаць. А калі мы личым дванаццаць мясяцоў ў гаду, то дзеля таго мы павінны прыкнунць для некатарых мясяцоў па два дні.

„А колькі мы прыкнудваем?“

„То па адным, то па два дні. Рахуючы, што год

На гэтым рысунку відаць пасярэдзіні зямля, у волдали сонцэ. Навокал зямлі нарысаваны мясяц у розных формах так, як яго бачым з зямлі праз цэлы мясяц.

мае дванаццаць мясяцоў, а кожны мясяц—па дваццаць дзевяць с палавінай дзён, былоб у гаду трыста пяцьдзесят чатыры дні; а тымчасам год павінен мець трыста шэсьдзесят пяць дзён! Каб изноў рахаваць трынаццаць мясяцоў, па дваццаць дзевяць с палавінай дзён, то былоб у гаду трыста восімдзесят тры с палавінай дня, изноў за шмат. Дзеля гэтага людзі так зрабілі; нехай год будзе дванаццаць мясяцоў, але ня роўных. Сем мясяцоў нехай будзе па трыццаць адзін дзень, то будзе дзевяць семнаццаць дзён; чатыры па трыццаць,—сто дваццаць, а адзін месац, люты,

нехай мае дваццаць восим дзйон. А ўсе разам дадуць трыста шesьдзесят пяць дзйон у гаду.

Вот названья гэтых месяцаў з личбай дзйон у кожным з йих:

Студзень (па латынску Ян-вар) мае дзйон 31	Липень (Юль) 31
Люты (Феўраль) 28	Серпень (Аўгуст) 31
Сакавік, Берэзозол (Марэц) . 31	Верэсень (Сенцябр) 30
Красавік (Апрыль) 30	Кастрычнік (Окцябр) 31
Травень (Май) 31	Листопад (Ноябр) 30
Чэрвень (Юнь) 30	Снежень (Дзекабр) 31

И праўда? Я ўмеў ужо крыху рахаваць, зрахаваў, як йон мне сказаў, усе дні у кожным месяцы и выйшла акурат трыста шesьдзесят пяць дзйон у гаду. Надтаж я з гэтага уцешыўся, бо заўсяды я дзивиўся, чаму гэта адзін месяц даужейшы, а други карацейшы. Дзивиўся я такжэ и с таго, што вучоныя людзi такiе разумныя. Ай! Ай! думаў я сабе, — чаго гэтыя вучоныя свайим розумам ня дойдучь! Аж тутака яшчэ адно мне успомнилася: бываюць такiе гады што ў Лютым не дваццаць восим дзйон, а дваццаць дзевяць. Тады и рок (год) мециме ня трыста шesьдзесят пяць дзйон, а трыста шesьдзесят шesць. На'т чуў, што людзi гэтакi дзiўны рок (год) называюць прыбышовым або высакосным. Спытаў я тады Язука, што гэта значыць прыбышовы рок, и чаму у йим Люты мае дваццаць дзевяць дзйон, а не дваццаць восим?

„Вот видзиш, гэтак йосьць. Казаў я табе, што зямля абходзиць навокал сонца адзін раз у трыста шesьдзесят пяць дзйон. Сказаў я так знарок, каб табе ў галаве сразу не памяшаць. Але па праўдзи зямля аблятае навокала сонца раз праз трыста шesьдзесят пяць дзйон и шesць гадзін. Але так рахаваць не складна: рок навинен мець цэлую личбу дзйон. Так вучоныя абдумали, трэба личыць тры рокi над рад па трыста шesьдзесят, пяць дзйон, а да чацьвюртага прыкласьци

адзин дзень, бо з гэтых шасьці гадзин праз тры роки и шесьць гадзин чацьвйортага року зробицца дваццаць чатыры гадзины, ци адна пара (дзень). Вот гэты дзень на кожным чацьвйортым року прыкладываюць да Лютага месяца. Тады Люты мае дваццаць дзевяць дзйон и ў гэтым року трыста шесъдзсят шесьць дзйон, и йон называецца прыбышovy. Посьле идуць изноў роки па трыста шесъдзсят пяць дзйон, а чацьвйорты изноў прыбышovy и мае трыста шесъдзсят шесьць дзйон и так далей. Разумееш? —

„Разумею! Разумею! Але гэта дужа мудрыя рахавання, нехай йих!

„Каго? —

„А тых вучоных, што гэта выдумалі.“ —

„На тож яны вучоные, каб мудрыя и карыстныя рэчы выдумаваць для сябе и для тых, што ня вучоные.“ —

„Але ведае, пан, як добра таму, каго имянины выпадаюць дваццаць дзевятага Лютага: той тыкели адзин раз у чатыры роки их спраўляець.“ —

„Або ж ты спраўляеш свае имянины? —

„Э! я то не, але ў паноў, дык заўсяды имянины: сягоння пана, заўтра пани, пасля заўтра — паннча, а тамака изноў паненки.“ —

„Ну, годзя цяпер табе, ня аб тым гутарка пдзе. Скажы мне, чаму людзи рахуюць час на тыдни, ци ведаеш? —

„Не! ня ведаю.“ —

„Дагадайся сам. На месяцы рахуюць дзеля того, што месяц раз абходзиць навокала зямли; а на тыдни для чаго? —

„А хто их тамака ведае.“ —

„Згадай, падумай крыху! Месяц мае чатыры нядзели: чамуж ня пяць або тры? —

„Не, паничу, я не згадаю!“ —

„Э, яки ты! Успомни сабе гарбуз, як навокала галавы тваей я яго абнасиў: што тады з йим рабілася? кольки разоў йон пярэмяняўся?“ —

„Ведаю, ведаю! чатыры разы перамяняўся.“ —

„А вот видзиш; праз гэта мы чатыры нядзелі личым у месяцы.“ —

„Ага, цяпер знаю, але згадаць мне трудна было.“ —

„Зразумей сабе, што гэты рахунак трохі нясправядливы, бо месяц (на неби) мяняецца чатыры разы ў месяц, а тыдняў (нядзеляў) ў месяцы чатыры і з лішкай. Гэта с тае прычыны, што месяц навинен мець трыццаць, або трыццаць адзін дзень, а тымчасам трыццаць дзён дзялі сабе як хочэш на чатыры роўныя часьці. а ніколи ня выпадзе табе цэлых дзён. Рахаваць, што нядзеля мае сем с налавинай дзён, былоб надта ня выгодна. Дзеля таго рахуюць у месяцы чатыры тыдні цэлыя і яшчэ два або тры дні.“ —

„Нехай тамака сабе рахуюць, як хочуць: годзи мне ужо тых рахункаў. Вось, хай мне панич скажэ, ці на месяцы жывуць людзи?“ —

„Гэтага ніхто ня ведае. Дагадываюцца, што тамака людзей саўсім нема.“ —

„А чаму?“ —

„Аттаго, што тамака жыць ня можна: тамака саўсім воздуху нема.“ —

„А дні і ночы ці йосьць?“ —

„Йосьць.“ —

„Такіе, як ў нас?“ —

„Крыху не такіе, бо тамака суткі (дзень і ноч разам) маюць дваццаць дзевяць с палавинаю нашых дзён, а ў нас суткі маюць тыкеля дваццаць чатыры гадзіны.“ —

„Чаму тамака суткі большыя?“ —

„С тае прычыны, што месяц не так шпарка круціцца каля сябе, як зямля.“ —

„Дык і йон круціцца каля сябе?“ —

„Так, тыкеля гэта яцэ ня усё: месяц круціцца і навокала сонца.“ —

„І навокала сонца?!“ —

„Так! Тож ты ведаеш, што зямля круціцца навокала сонца; а месяц дзержыцца зямлі і ніколі ад яе не адстае, дык разам з ёй і круціцца навокала сонца.“ —

„Ведаю ўжо, ведаю! Як сонцэ зямлю, так зямля месяц пры сабе трымае: так што йон ліотае за ёй след у след.“ —

„Добра помніш. Месяц абходзіць разам с зямлёй навокала сонца, так што і йон мае свой рок. Як месяц акруціцца раз навокала сябе, то будучь для яго суткі. Як акруціцца раз каля зямлі, то для яго будзе месяц. А як абыдзе з зямлёю разам навокала сонца—будзе для яго год.“

„Гэта ўсё добра, але чаму тамака нема людзей?“

„Казаў я табе, што там нема воздуха, а блз воздуха чалавек жыць ня можаць.“ —

„Чамуж тамака няма воздуха?“ —

„А чамуж у цябе роги не расгуць? Няма бо няма!“

„А ці ня можна даляцець да месяца?“ —

„Не, ня можна. І ня тыкеля да месяца, але на дзесяць вярстоў ад зямлі адляцець трудна. Чым вышэй, тым воздух радчэйшы ды халаднейшы; а ўрэшці такі рэдкі і халодны, што йім і дыхаць ня можна.“ —

„Значыць, што людзей нима нідзе, тыкеля на нашай зямлі. Болей нідзе нема?“ —

„Напэўне не скажу. Мо' на другіх плянэтах і жывуць, але на зямлі ніхто аб тым ня ведае. На зямлі напэўне тыкеля той ведаюць, што на месяцы

няма воздуха. А як нема воздуха, то и нема людзей, ани зьвярыны, ани зйолак нияких. Так што тамака нема ниякого жыцця. Ня доўга кажучы, на месяцы цихасьць, усё роўна, як у магіле.“ —

„Дык гэта для таго можа дйябал трымае на вилух хлопца?“

„Дзе?“ —

„А на месяцы“. —

„Што ты плячеш! тамака ниякого дйябла, а ни хлопца нема.“ —

„А чамуж як доўга прыглядацца на месяц, калі поўны кружок, то здаецца, што нехта кагось трымае?“ —

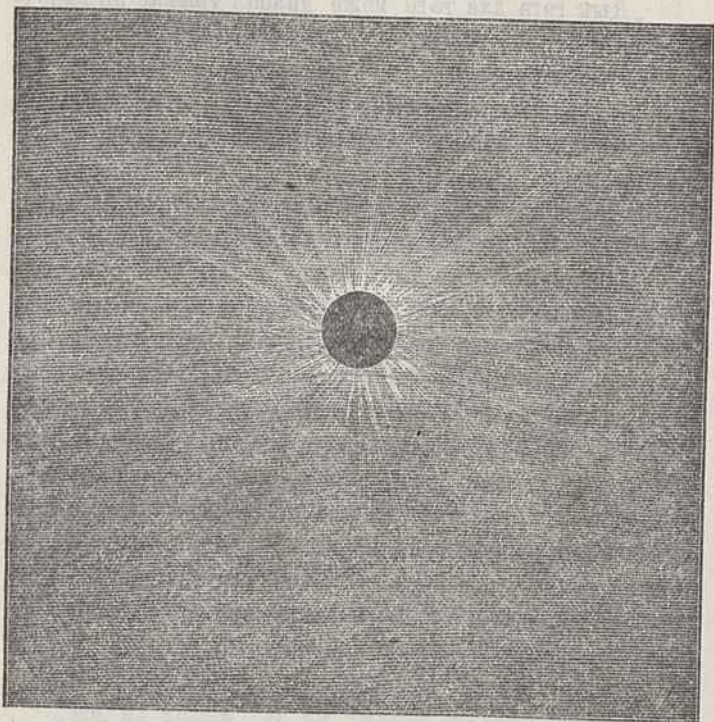
„Набаялі табе, дык цяпер и здаецца, што видиш дйябла; але гэта не дйябал, а горы и даліны на месяцы. Глядзи добра на хмары, дык такжэ будзеш видзець людзей, або зьвярэй. А гэта праз той, што и хмары ня роўныя; вецяр ганяе йих и карабаціць, дык яны розна выглядаюць. Месяц такжэ ня роўны: на йом йосьць горы, лахчыны и раўніны, так сама, як на зямлі. Горы на месяцы здаюцца нам ясьнейшымі, а лахчыны цёмнымі; а каторае мейсцэ надта нискае, тоё саўсім цёмным здаецца. А ты дйябла угледзіў... Ящэ ты шмат рачэй ад неразумных наслухаешся.“

Гутарка сйомая.

Чаму сонцэ и месяц часом перестаяюць сьвяціць?

У вйосцы нашэй навукa даўно ўжо началася. Хоць гэта было ў летку, у час рабочы, але што нядзелю сходзілася столькі хлопцаў и дзяўчат, што

паничу Йозэпу трудна было аднаму вучыць. Тады ўзяў йон да памоцы сваю сястру, п ў дваіх часам ледзьве маглі справицца. Хадзіў п я на гэту навуку п шмат цікавых рэчаў наслухаўся. Але найлепш любіў

Гэдак выглядала сонцэ, як было яго поўнае зацьмення 29 серпеня 1887 року.

я гаварыць сам-на-сам с паничом, бо тады найбольш мог я ад яго навучыцца. Якурат аднаго разу трапілася добрая здарэння. Панич Йозэп меўся ехаць за справункамі да Мінска. А яму трэба было да памоцы хлопца, на пасылкі, так, што апроч хурмана, узяў

и мяне с сабой. У дарозі чысты рай быў для мяне: мы ўсё гаварылі. Разгаварыўшыся пачаў я пытацца, што гэта робіцца с сонцам, калі яно часам сярод дня разам поцягнець, і зробіцца усюды цёмна, як у ночы; ітупкі хавалюцца у гнізды, людзі ўцякаюць с поля, — усе ў страху. А потым, праз чатыры або пяць минут, сонца изноў засьвеціць і зробіцца ясна, як уперад. Ці гэта праўда, што ведзьма памялом сонца закрывае, або чорт крыллем так махаець? А адзін мужык казаў мне, што йон на'т кейонжку чытаў аб гэтым. У гэтай кейонжцы напярод на'т было сказана, што сонца тады то й тады павінна схавацца. И далей кажу, што я чуў ад людзей, а панич Язук мне на гэта атказаў:

„Э, байкі ты гаворыш. Зараз увидзіш, што гэта ўсё не праўда. Навокала чаго месяц круціцца?“

„Навокала зямлі“, — кажу.

„А зямля?“ —

„Навокала сонца“. —

„Калі так, то скажыж мне, ці ня можець так здарыцца, што месяц, круцічыся на своей дарозі навокала зямлі, станець якурат памеж сонца і зямлі?“

„Чамуж не!“ —

„У тым момэнці, як гэтак здарыцца, месяц засланяе сабой сонца і на зямлі робіцца цёмна“.

„Ціж так?“ —

„Паўне што так! Вот, каб прымерам паставіць памеж табой і сьвечкай вялікіе дзвэры, то яны закрывліб ад цябе сьвечку. Так сама сонца робіцца цёмным для нас, калі месяц закрыве яго. Цяпер сам бачыш, што ніякога злога духа ані ведзьмы тутакі не патрэба, а гэта месяц закрывае ад нас сонца.“

„То чаму мы ня видзім гэтага месяца, як йон

закрые сонцэ, ды стане перад нами?“ —

„Якжэ ня видзим? Гэта круглая цёмная пляма, што закрывае нам сонцэ и йосьць месяц. Тыкеля што месяц павернуты да нас сваим цёмным бокам. Циж ня помниш, як я абнасьіў гарбуз каля тваей галавы, и як гарбуз сталў памеж тваей галавой и сьвечкай?“ —

„Ага! успомниў сабе: месяц на маладзiku адвернуты да зямлі свайою цёмнаю палавінкаю.“ —

„А вот бачыш, зацьмення, сонца бывае тыкеля на маладзiku. Папытай у старых людзей, каторыя ужо ня адно зацьмення сонца бачыли, то яны скажуць, што яно здараецца тыкеля на маладзiku.“ —

„Хіба то ня так, паничок!...“ —

„Чаму?“

„Бо маладзик бывае кожнага месяца, а зацьмення сонца бывае рэдка. Яж ужо пятнаццаць гадоў живу на сьвеці, а тыкеля адно зацьмення сонца бачыў.“ —

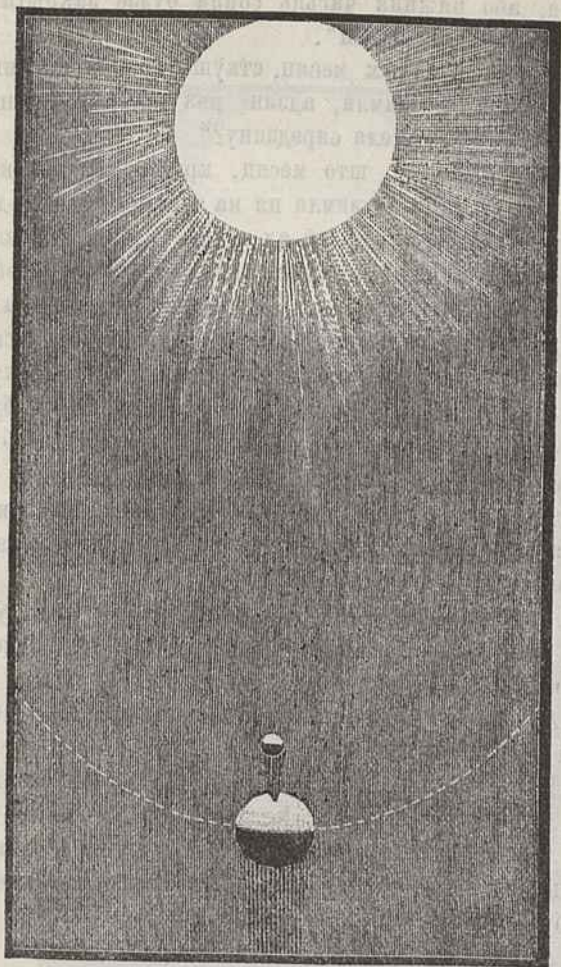
„Яж не кажу, што на кожным маладзiku бывае зацьмення сонца, але кажу, што як здараецца зацьмення сонца, то яно заўсёды бывае на маладзiku.“

„А чамуж ня можэ быць зацьмення у поўнату, або у другую квадру месяца? пытаю я.

„Як, чаму? Поўным месяц стайниць з другой стараны зямлі, а не памеж сонцэм и зямліой, дык якжэ йон можэць закрыць сонцэ?“

Застыдаўся я, што сам не дагадаўся, але пытаю далей: я чуў, што зацьмення бываюць розныя: то усяго сонца ня видаць, то тыкеля верхней, або нижней часьці, а иншы раз тыкеля сярэдзіны, а бяраги видаць, як абруч.

„Такія розныя зацьмення бываюць ат таго, у якім месяц бываець зацьменне, и як месяц круціцца памеж сонцэм и зямліой. Калі месяц круціцца так, што стане акурат на простаі лініі памеж сонцэм и зямліой,

Месяц, апынуўшыся на адной лініі памеж зямлі і сонцам, зацямноў часць зямлі і для гэтай часці закрыў сонцэ сусім. То будзе усё сонцэ закрыта або тыкеля сярэдзіна. А калі месяц идзе крыху вышэй, або ніжэй, то тады тыкеля

верхняя, або нижняя часць сонца будзе закрыта, а рэшта застаецца яснай“.

„Добра! а чамуж месяц, стаўшы на простаі лініі памеж сонца і зямлі, адзін раз закрые усенька сонца, а други — тыкеля сярэдзину?“

„Гэта прас тое, што месяц, кружучыся навокала зямлі, дзержыцца ад зямлі ня на адным мейсцы: адзін раз бліжэй, други раз далей ад зямлі. Як месяц у зацьмени бліжэй зямлі, то закрывае ўсё сонца; а як далей ад зямлі, то закрывае тыкеля сярэдзину, а навокала застаецца ясны абруч сонца. Каб ляпей паняць, зрабі сабе, як вернішся да хаты, так: пастаў запаліўшы свечку, а памеж свечкай і сваім вокам трымай што-нібудзь маленькае, прымерам гарошыну. Як гарошына будзе бліжэй вока, то закрые ўсё сьвет свечкі; але як адсунеш яе далей ад вока, то гарошына закрые тыкеля сярэдзину сьвету, а навокала застаецца ясны кружок“.

Я настанавіў саябе, ня чакаць, пакуль прыеду да хаты, але зараз у Мінску вечарам запаліць свечку ды зрабіць сабе разны зацьмення свечкі.

„А ці ты бачыў калі зацьмення месяца?“ пытае панич Язук.

„Не, ня бачыў! абож зацьменне бывае і ў месяца?“

„А якжэ! Тыкеля гэта здараецца у ночы, так, што людзі мала калі видзяць. А калі хто і ня сьпіць, то не замячае гэтага, калі ня ведаець наперад, што будзе зацьменне месяца“.

„А ат чагож бываець зацьменне месяца?“ —

„Гэта ўжо сам ты павінен дадумацца. Калі месяц круціцца навокала зямлі і навокала сонца разам з зямлію, то можаць так здарыцца, што зямля стане памеж сонцам і месяцам, і закрые сьвет сонца ад месяца; то тады мы і ня видзім яго“.

Месіц увайшоу у цень зямлі—і дзеля таго зрабілася зацьменне.

„Каліж гэта бывае?“ —

„Ляньце, вот йон ужо і забыў! А ня помніш, як было з гарбузом? Як абнасіў я яго навёкала тваёй галавы, то раз йон становіўся памеж сьвечкі і тваёй галавы, то твая галава — памеж сьвечкай і гарбузом. Так, што зямля як стане памеж сонца і месяца і закрые сьвет сонца ад месяца, тады будзе відаць цэла зацьменне месца. А як зямля стане крыху выжэй, або ніжэй, як часта бывае, то тыкеля часьць месяца закрыець, а рэшта будзе відаць“.

Дзівіўся я ў душы, які пан Язук разумны! Як йон умеў усё ясна расказаць. Ну, але і йон недзе разумных людзей слухаў і разумныя ксьіонжкі чытаў. То і я буду у разумных людзей пытацца, ды разумныя ксьіонжкі чытаць: мо' буду разумнейшы, як цяпер. Але яшчэ адну рэч забыўся. Ці праўда гэта, што адзін мужык мне казаў, якобы сонцу ў некаторыя дні забаронена выхадзіць, і дзеля таго мы яго ня бачым? Казаў, што нібы у календары чытаў, што у іншыя дні забаронена?“

„Відаць, што мужык чуў зьвон, але ня ведае, скуль йон. У календары пішуць, якога дня і якой гадзіны будзе зацьменне сонца, або месяца. Вучоныя астранамы знаюць добра дарогу, каторай ідзе сонца і зямля, так што могуць наперад вышчытаць, калі будзе зацьменне сонца, а калі месяца. Як будзеш умець чытаць добра, то сам прачытаеш календар і будзеш ведаць, калі будзе зацьменне сонца, або месяца“.

„Птру!“ сказаў раптам наш хурман. Пярэднія кола звалілася і павозка нахілілася на бок. Затрымаліся ды пачалі правіць.

Гугарка восмая.

Аб плянэтах ды камэтах.

Варочаючыся да хаты, разгаварыліся мы яшчэ аб зорках. Хоць я ведаў ужо, што шмат зоркаў сьвеціць так як сонцэ, аднак неяк мне дзіўно было, каб зоркі ды падобны былі да сонца. Панич Язук казаў, што усяка зорка, што маець свой сьвет, падобна да сонца, і што сонцэ—прастая зорка. Зоркі, што сьвецяць сваім сьветам, стаяць ў адным мейсцы, і дзеля таго называюцца стаячымі. Навокала их, як наша зямля і месяц ходзіць шмат других зоркаў.

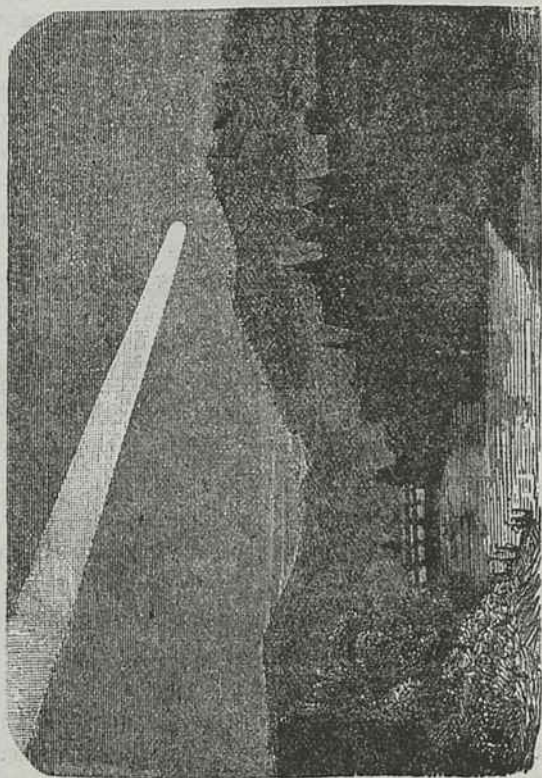
Грамада зорак, катору завуць Возом або Вялікаю Мядзьведзіцаю, знаходзіцца на поўночнай старане неба.

Яны ня маюць свайго сьвету, але сьвецяць так, як наш месяц, гэта значыць, што ад их адсьвечываець нам йхніяе сонцэ. Гэтыя зоркі называюцца плянэтамі. Мы видзім больш стаячых зоркаў, бо яны большыя ад плянэт і лесьней сьвецяць. Што зямля, месяц і сонцэ круглыя, я добра ведаў; але ніколі ў галаву мне не прыйшло, што і зоркі круглыя. Як глядзім на зоркі, здаецца нам, што яны маюць на бірагох зубчыкі, або рожкі; так і малююць зоркі. А гэта

тыкеля такне косы, як и у сонца, а самыя зоркі круглыя, як гарбузы. Каб нашэ сонцэ стаяла яшчэ далей ад зямлі, то и яно здавалася нам маленькай зоркай з зубчыкамі, хоць яно и круглае. А каб каторая стаячая зорка спусьцілася бліжэй да зямлі дык такжэ здавалася вялікай, круглай, так сама сьвяцілаб и грэлаб, як сонцэ. Так што гэтыя зоркі стаячыя такне самыя сонцы, и самі сьвецяць. Памеж их йосьць такне вялікне, як сонцэ нашэ, а йосьць шмат большыя за нашэ сонцэ. А колькі зоркаў на небі, гэтага яшчэ ніхто ня зрахаваў и ня зрахець ніколи, бо трудна злічыць ўсе тыя сонцы и планеты. А колькіж яшчэ мігаціць на гэтым белым пасі зоркаў, каторы у нас называюць млечным паясом, або Мінскім гасьцінцам, бо цягнецца йон якбы з Мінска да Вільна! Кажуць людзі, што гэта ня зоркі, але проста белая смуга; а яшчэ некаторыя гаворуць, што нехта ішоў на небі, разбіў жбан з малаком, и малако разлилося удоўж белай смугай; але гэта такая самая праўда, як тоя, што на месяцы чорт хлонца на вілах трымаець. Гэта ня смуга якая, а проста нязлічоная куча зоркаў, каторыя стаяць блізка адна адна: так што сьвет их збіваецца у адну кучу, и здаецца нам белым паясом, або белым шрамам. Зоркі гэтыя так даліока, што ніякай з йих на сабе ня можэм видзець. Гэта усё роўна, як здаіоку видаць цэлы рой камароў, або куча пяску, але каб аднаго камарка, або адну пылінку пяску увидзець, то трэба сусім блізка падысьці. Палічы тутака ўсе зоркі! Ды гэтаж яшчэ ня канец. За млечнай дарогай йосьць яшчэ адна дарожка гэтакая сьветлая, каторай ужо голымі вачыма ня убачым, а тыкеля можна яе убачыць праз тую вялікую трубу, аб каторай раней гаварылі, праз катору усякая зорка здаецца

нам большай, ясьнейшай и ближшай. Личы ты та-
кую нязличоную силу! Ды и гэтак яшчэ на ўсё:
шмат йосьць яшчэ такіх дзіўных, хвастатых зорак,
што называюцца камэтамі або мётламі. Аб гэтых

Вялікая камэта на неби.

камэтах людзи шмат байкаў распусьцили па еьвеци,
казучы, што такая мятла на неби паказываецца на
вайну, голад, благоя паветрэ и другие няшчасьця.
Кажуць, што як у тысяча восимсот дванацатым
гаду войска хранцускае ишло праз нашу зямлю на

вайну, то перад тым часам паказалася камэта. Але скажыце, якжэ камэты могуць варажыць няшчасьця, калі вучоныя людзі могуць вырахаваць, калі якая камэта будзе. То і няшчасьця розныя так жэ сама маглиб ведаць і маглиб ад іх асьцярагчыся: а тым-часам ніхто ня ведае, скуль і калі якая бяда прыдзе. Як камэта паказываецца на неба, то круціцца яна памеж зоркаў, дзеля таго, што йой такая дарога выпала ад вякоў, а сусім не дзеля таго, каб людзям варажыць няшчасьця: так сама як ня ворожыць нам поўна, ані маладзкі, ані зацьменне сонца. Для ўсіх зоркаў йосць векавечны парадак і кожная маець сваю дарожку, і ходзіць па йой.

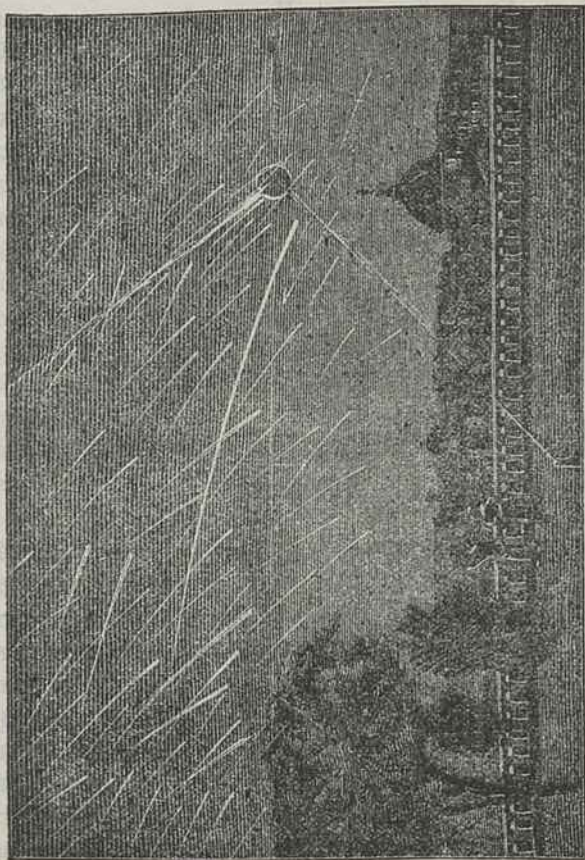
„Але штож за зоркі гэтыя камэты, што з хвастамі?“ — пытаю.

Вучоныя астранамы (а па нашаму зорнікі) глядзючы праз шклы, убачылі, што гэты хвост рэдка і, што праз яго можна видзець другія зоркі, што за ім. З гэтага дадумаліся, што камэты — зоркі, толькі тое, што яны яшчэ не згусцеўшы.

Адным словам, камэты з некага газу, ці паветра. А прыч сонца, месяца, плянэт, йосць яшчэ падаючыя зоркі. Усякі знаець их добра; ці раз видаць, як з неба адарвецца зорка, цяраляціць па неба, ды і згаснець або на зямлю зваліцца. Гэтыя падаючыя зоркі тож кавалкі даўнейшых зоркаў, каторыя паразваліваліся ці разбіліся. Кавалкі гэтыя лятуць, часам і блізка зямлі. Часам нават са стукам валяцца з неба на зямлю. Гадоў таму с трыццаць, зваліўся вялікі кавалак зоркі з вялікім бласкам і стукам над Пултускам *) і разбіўся на кавалкі, кавалкі тые пасьле вучоныя і збіралі. І што-ж яны побачылі? Гэтыя кавалкі — такое-ж

*) У Польшы.

каменне, як на нашай зямлі. З гэтага можна ведаць, што гэтыя зоркі с таго ж самага, што и наша зямля. Гэтыя кавалкі ад зоркаў цёмныя и

Вялікі дошч зорак (агністы) у горалзі Парыжу у Храншці ноччу 27 лістапада 1872 р.

халодныя, але як лятуць блиска зямлі, праз паветра, трупца аб яго, распаліваюцца и блишчаць. А и мы толькі тады видзім их. Часьцей бывае, што гэтыя зоркі ня валяцца на зямлю, а лятуць над

зямліой па паветры і лятуць далей аж на сонцэ. Йосьць дзьве пары року, калі найбліжэй зямлі лятуць гэтыя кавалкі даўнейшых зорак. Памеж дзясятага і дваццаць сёмага Сэрпенія і памеж чатырнастага і дваццаць сёмага Лістапада. Іншы раз их падаець столькі, што здаецца якбы агонь дажджом ляціць з неба.

Як паўзираешся на неба, — што бяз берага яно і бяз канца; як подумаеш сабе, што гэтыя маленькія зоркі — такія вялікія, як нашэ сонцэ, або яшчэ большыя; і што их так многа, так аж у галаве чалавеку закруціцца, і нават страх думаць аб гэтым сьвеці Божым: нимаш яму ані канца, ані меры, ані рахунку!..

Гутарка дзевятая.

Як аб гэтым усим даведаліся людзі.

Сядзючы на брычцэ у думках аб тым, якая гэта моц гэтых зорак і усих цел на неба і на ўсिम сьвеці, якія яны вялікія і колькі для их мейсца трэба, нават не аглядзіўся, як мы прыехалі да хаты. Тады толькі з думак сваіх прачнуўся я, як панич Язук штурхануў мяне ў бок. Рад не рад, злез я з павозкі і пайшоў спаць. Заснуў я адразу: але помню як сягоння, што цэлую ноч сніліся мне сонцэ, месяц і зоркі хвастатыя. Снілося мне, што сеў я на хвост аднэй камэты і паляцеў з ёй высока, высока, аж да самага сонца; але па дарозі зваліўся неяк і прачнуўся. А тут быў ужо ранок, трэ' было ісьці да работы.

Аднэй нядзели, перад самым выездам панича Язуга до Варшавы, сабралася нас хлопцаў з дзяся-

гак, троху больших у садзе Войцикаў, и панич Язук гаварыў нам аб тым, як гэта даведаліся людзи аб гэтым свеці.

„Ат пачатку, як началась зямля,—казаў панич Язук, ат пачатку, як людзи на йой жывуць минула ужо шмат тысячаў гадоў. Доўга ня прыходзіла да галавы найразумнейшаму нават чалавеку, каб зямля была кругла, як гарбуз.

Думали людзи, што яна плоска, як стальница. А калі хто и дагадываўся, што зямля кругла, то ня ўмеў гэтага другим вытлумачыць. Аж послі, гадоў таму чатырыста з лішнім знайшліся людзи, каторыя ня толькі дадумаліся, але сваімі вачамі ўвидзели, што зямля вялікі шар. Першы з гэтых людзей быў Італьянец Крыштоп Колумб. Ня лёгка было яму дайсьці да гэтай мудрасці; доўга вучыўся йон у школах, а як скончыў школы, начаў сам далей вучыцца. Даўно ўжо прышло яму да галавы, што зямля павінна быць круглай; нічога йон аб гэтым нікому ня гаварыў: баяўся, каб ня памыліцца, але бязпрастанку ўсё аб гэтым думаў, мяркаваў и галаву сабе ламаў. У тым часі шмат яшчэ зямлі сусім было нікому ня вядома. Апрыч Яўропы, гэі часьці света, ў каторай мы жывём, знали тады людзи толькі край Азіяцкіе, што ляжаць на ўсход ад Яўропы и некаторыя часьці Афрыкі, на поўдзень Яўропы.

А ў Азіі быў край надта багаты, каторы называли Індыяй, адкуль прывазілі да Яўропы разныя дарагія рэчы. Да гэтага краю трэба было ехаць доўгай дарогай на ўсход празь сыцци и скалістыя пустыні. Дарога была надта цяжкая и небяспечная, тым болей, што ў дарозі трэба было выкупляцца у разных каралей и разбойнікаў, нападаўшых на вазы с таварам. Вот Колумбу прыйшла такая мысль: калі

то праўда, што зямля круглая, то чаго ехаць на ўсход? Паплыву я морам на заход, дык будзе карацейшая і не так небезпечная дарога. Не трацічы часу, пайшоў йон да свайго правіцельства і кажэ: дайце мне карабель, дык я паеду новай дарогай да Індыі на заход, а вы з гэтага будзеце мець карысьць. Як толькі адазваўся йон з гэтым, так зараз пачалі з яго жартаваць і надсмехацца: ў цябе мусіць у галаве пятай бэлькі бракуець. Апалеў ты, ці што? Як жэ ты назад прыедзеш, калі на твоему зямля круглая? Уніз па вадзе то мо' яшчэ й заедзеш, але назад, пад гару, як прыедзеш? га?! Видзіце, што яны Калумбу казалі такая самае глупства, як мне калісьці гаспадыня; тая толькі разніца, што гаспадыня была цёмная баба, а Калумбу казалі гэта вучоныя і вялікія паны.

Надтаж было стыдна Калумбу, што з яго тут усе сьмяяліся. Ня мог йон вытрываць, накінуў свой родны горад Геную ды паехаў у чужыя краі.

Перш наперш скіраваўся йон до Гішпаніі, але і тутакі ня знайшоў большага пчасьця. Тады удаўся йон да караля францускага; тутакі такжэ ня лепей было. Круціўся йон гэтак, блукаўся па розных краіох, ат караля да караля і ўсёю напрасна: ніхто ня хацеў даць яму веры, ніхто яму ня памог. Вдаваў йон так 9 гадоў, пакуль не даведалася аб тым Гішпанская каралева Ізабелла і муж яе Хвердынанд. Каралю гэтаму с каралевай патрэбны былі грошы на вайну, і йім спадабалася, што будучь мець карысьць з аткрыцьця Калумба. „Купіш ці ня купіш, а патаргаваць можна!“ падумала сабе караліха і на свае ўласныя грошы зрабіла для Калумба тры малыя караблі. З радасьцяю прыгатаўляўся Калумб у дарогу, ўрэшці сеў на караблі і паплыў.

Доўга йон ехаў і нічога апроч вады і неба

ня видзеў; ехаў месяц, други па вадзе, па катой рай яшчэ ніхто ня ездзіў. Людзі, што з йым, былі, пачалі ўжо трывожыцца і гневацца. Яны спадзеваліся даехаць да якой-нібудзь зямлі, тымчасам ужо трэці месяц праходзіць, а зямлі ні слуху. Нідзе ня видна—ані кавалачка зямлі, ўсё толькі мора ды неба, неба ды мора. Смүціліся тыя людзі, што з йым былі і давай дапякяць Калумбу, што завйоз их, чорт знае куды, што ня ведама, як да хаты дабрацца, што яны ўсе прападуць на гэтай вадзе бяз берага і канца.

Пачаўся крык і наракання на Калумба, пачалі гневацца, збунтаваліся праціў яго і хацелі яго у вадку ўкінуць. Калумб йих намаўляў, прасіў, каб яшчэ пачакалі троху, і ўрэшці угаманіў тым, што скажаў, калі праз тры дні зямля ня пакажэцца, тады вернемся да хаты. На ічасьце па трох днях, чалавек, што сядзеў на вярху карабля і праз шкло выглядаў зямлі, крыкнуў с успіх сіл: „зямля! зямля!“

Радосьць была няслыханая: стралялі з гармат, маліліся, плакалі, падалі на калені прад Калумбам, цалавалі яго рукі і адзення, маліліся за яго.

Спачатку Калумб думаў, што гэта йон прыехаў як раз да Індыі, куды і хацеў; аж тутакі паказалася, што гэта быў сусім други край, такжэ дужэ багаты, але страшна вялікі і нікому перад гэтым у Яўропі ня відомы. Зямлю гэту новую назвалі посьля Амэрыкай, бо той, хто першы апісаў гэты край, называўся Амэрыко.

Як вярнуўся Калумб да Гішпаніі, то расказаў аб новай зямлі, аб людзёх с чырвонаю скураю на цэлі, аб новым краі і багацці, якая тамака знайшоў. Тады кароль і караліха з вялікай радасьці, ня ведалі, чым яго нагарадзіць; а тыя самыя паны, што ўперад з яго сьмяяліся і шуткі строілі, дзівіліся цяпер і шанавалі яго пачалі.

Калумб уеждаў у станицу Гішпаніі, пышней і лепей за караля якога: грывелі гарматы, били у званы, с крыкам спатыкаў яго народ.

Усмехалася яму лепшая доля, але не на доўга. Шмат людзёў пачалі зайздросьціць Калумбаваму шчасьцю, і ўзяліся шкодзіць яму, як хто мог. Аднаго разу, на бали ў караля, пачалі гаварыць, што Калумб нічога вялікага ня зрабіў, аткрыўшы новую зямлю, бо кожны, хто пусьціўся тую дарогаю, аткрыў бы Амэрыку: на гэта вялікага розуму ня патрэба! Тады Калумб, ня кажучы ні слова, ўзяў са стала яйцо і кажэ: „хто з вас, паны, паставіць яйцо на стала, каб яго стало на носі?“ Усе схавілі па яйцу і пачалі прабаваць: доўга мучыліся напрасна; ніхто ня паставіў. Тады Калумб узяў яйцо, стукнуў носам аб стол, і хоць яйцо набілася, аднак стала на носіку.

„Э! гэта ня штука! так то і мы патрапім!“...

Калумб на гэта: „А чаму-ж ня паставілі? Трэ было гэта самым дагадацца. Той сама і з аткрыцьцям Амэрыкі“. Маўчалі усе, застыдаўшыся, відзючы, што Калумб зрабіў усіх йіх дурнямі і што йон быў праў. Другіе йзноў вялікіе паны нагаварылі на Калумба пльотак і навядумлялі няпраўды і давялі да таго, што кароль прыказаў закаваць яго у ланцугі і засадзіць да турмы, як якога вялікага злодзея. Перад сьмерцю Калумб казаў палажыць гэтыя ланцугі сабе ў труну.

Сь тых пор, як адкрыта Калумбам Амэрыка, прайшло ужо чатырыста чатырнаццаць гадоў, бо было гэта ў тысяча чатырыста дзевяцьдзсят другім року. Па смерці Калумба, другі ахвотнік Магелан паехаў тую самую дарогаю да Амэрыкі, абйехаў далей каля берага Амэрыкі і плыў так усё на захад, каб даведацца, куды гэта йон прыедзець. Ехаў йон так два роки, але згинуў у адной вайне з дзікімі людзьмі.

Таварышы-ж ягоплыли далей,плыли яшчэ рок и прыехали з другой стараны на тое самое мейсцэ, аткуль тры роки назадъ выехали. Сусим так, як мая муха, абходзючы навокала гарбуза, вярнулася на тое самое мейсцэ, аткуль выйшла, тольки з другой стараны.

Тры роки цягнулася гэта першая дарога навокала зямлі и каштавала ахвяр ня мала. Магелан выехаў с 5-ма караблями и 234 чалавеками; у дарозі-ж згинуў йон сам, а с такой личбы людзёй вярнулася усяго 16 чалавек, на одним адзінюсіньким караблi. Чатыры караблi и 180 людзей згинула и паўмірала. Але тады ўжо ўсе узнали и праканаліся, што зямля запраўды кругла, як гарбуз. З гэтых пор, ни водзін уже, хто маець хоць крыху розуму ў галаве и ўмеець чытаць ня будзе спорыцца аб гэтым.

Па Калумбі знайшоўся други надта разумны и на ўсе вякі слаўны чалавек, Микалай Капэрникъ; быў йон с палікаў, и радзіўся ў Торуне ў 1473 року.

Як Капэрник быў у школах, то тады яшчэ вучыли, што зямля стаіць на мейсцы, а сонцэ навокала яе кружыцца; але йон ня верыў гэтаму, и многа надь гэтым думаў. С трыццаць гадоў сядзеў Капэрник над ксьіонжками: ўрэшці дайшоў праўды и стаў пісаць ксьіонжку аб тым, што гэта зямля кружыцца навокала сонца, а што сонцэ стаіць на адным мейсцы. Сем рокаў працаваў Капэрник над сваей ксьіонжкай.

Смерць ратавала яго ат нешчасьця,—бо як другіе, нібы то вучоные, прачыталиб яго ксьіонжку, так зараз напалиб на яго, як некалісь на беднага Калумба, яны казалі, што Капэрник звар'яцеў и больш нічога. Знайшоўся аднак разумны и вучоны Італьянец на іменню, Галілей, каторы начаў давадзіць, што Капэрник саўсім не вар'ят, бо таки й за-

праўду сонцэ стаіць, а зямля круціцца каля яго. Галілею аднакжэ ня добра гэта выйшла: яго ўкінулі да цямніцы і прымусілі, каб прысягнуў, што ня будзе верыць у тое, што Капэрник сказаў.

Такіе то былі часы, што за навуку, за праўду людзи мусілі царцець і их перасьледавалі. Урэшці такі ўсе прызналі, што Капэрник праў.

Крыху болей як 100 гадоў насья, адзін Англічанін па іменню Ньютон, выясніў, чаму зямля дзержыцца на сьвеці і якая сила дзержыць сонцэ, месяц, плянэты, і зоркі так, што яны ня зваліваюцца далоў.

Кажуць, што аднаго разу сядзеў Ньютон у гародчыку пад яблыней.

На яблыні было шмат спелых яблыкоў і адно яблыка звалілося на зямлю.

Увидзеўшы гэта, начаў Ньютон думаць, чаму гэта яблыка ляціць у дол, а не ў гару?

Кожны други сказаў бы дзеля таго, што яно цяжко, што яно маець вагу. Добра, але штож гэта значыць гэта вага, гэта цяжкась. Чамуж лйогкая рэч, як перина, або пыл такжэ валицца на зямлю.

Вот Ньютон падумаў сабе тады: калі ліхі пух, каторы сусім ня мае вагі, валицца ўніз, а ня уверх, то відаць, што вага паходзіць не с чаго другога, як толькі с таго, што зямля прыцягивае усё да сябе. А калі яблыка і пух аттаго валицца на зямлю, што яна их прыцягивае, то такжэ і чалавека, і звера, і хату, і ўсё, што йосьць на зямлі, мусіць зямля прыцягиваць да сябе і праз тое нішто з зямлі ня валицца.

Калі зямля прыцягивае ўсё, што менш за яе і што бліжэй да яе, то мусіць яна прыцягиваць і месяц, і дзеля таго йон круціцца навокала зямлі.

Паўна і зямля круціцца для таго навокала сонца, што сонцэ яе прыцягивае да сябе. Такім спосабам

дайшоў Ньютон ад яблыка да цэлага сьвету і давайоў рахункам, што усё на сьвеці дэержыцца той сілай, ат каторай яблыка валицца на зямлю. Силу гэту звычайна называем вагай, а Ньютон назваў гэту цяжасьць, сілай прыцягиванья. Сто гадоў будзе таму назад, як людзі даведаліся і аб камэтах, што гэта такія самыя зоркі, як і усе другія, толькі зложаныя з газу, — і перасталі йных баяцца, як гэта было даўней.

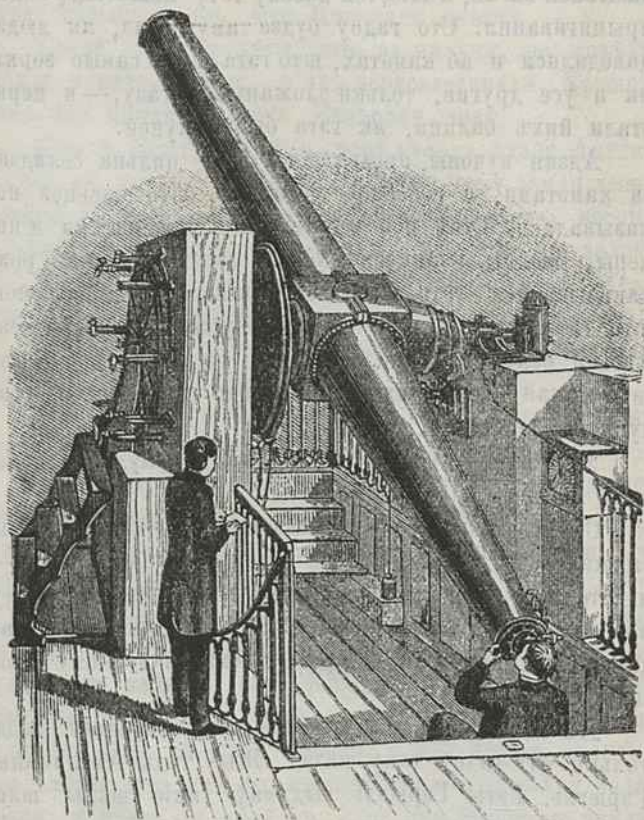
Адзін вучоны, прозвіщем Галей, пильна сьлядзіў за камэтамі, а асобенна за адной, што часьцей паказывалася. Стаў ён чытаць старыя ксьёнжкі і паперы, дзе было записана, ў які дзень і ў якім року паказывалася гэта камэта. Ўрэшці вылічыў ён, што гэту камэту видим мы акуратна у семдзсят шэсьць рокаў. Атрыўшы гэта, Галей агласіў, што гэта самая камэта пакажэцца яшчэ і людзі яе убачуць за 76 рокаў.

Минула 76 рокаў, і камэта дапраўды паказалася на небаі.

С таго часу усе ўжо ведаюць, што камэты маюць такжэ свой парадак, так, як усё на сьвеці Божым, — і што яны паказываюцца, не на голад і не на вайну, але як йм выпадзе з навароту, як пройдуць сваю дарогу, ад якоў йм праз Ўсемагучую Силу празначеную.

Аб гарах і далинах на месяцы даведаліся людзі толькі 60 гадоў таму назад. Жыў тады Англичанин Гэршэль. Гэты Гэршэль выдумаў такія шклы шлифаваныя, каторыя увялічываюць і зближаюць, якбы вялікія акулярны, праз каторыя можна видзец на тысячу миль: усё праз йх здаецца ясьнейшым і бліжшым. Шклы гэты упраўлены у трубу, надобную да гарматы, а такая труба называецца далёкаві дзам або тэлескопам. Праз тэлескоп вучоныя угледзілі на месяцы горы і даліны, разгледзілі, што млечная да-

рога на неби, гэта дужа вялікае сабранне зорак.
Праз тэлескоп видаць і другую млечная дарога, ка-
торай голым вокам ня убачыш.

Адзін астраном узіраецца праз падзорную трубу (тэлескоп) на неба, а другі стайць і запісваець усё тое, што той бачыць на неби.

Уся гэта навука, пра каторую я вам гаварыў у гэтай гутарцы, называецца астраномія, або навукай аб зорках (гвездах). Чатырыста гадоў таму на-

зад, людзи мала што знали з гэтай навуки. А цяперака мы з ей куды больш знаем, як знали нашы прадзеды. Так но и далей будзе: чаго мы яшчэ не даведаліся, даведаюцца можа нашы ўнуки ці праўнуки.

Дзійон праз два паніч Ёзеп паехаў да Варшавы и сказаў нам, што як за рок прыедзе йзноў, то раскажэць нам яшчэ шмат чаго цікавага.

Ўсе яго вальмі шкадавали, але я найболей: як жигнаўся я з йим, дык дужа плакаў, бо да праўды налюбіў яго, як роднага брата.

Хай яму Бог Найвышшы дасьць здароўка и ўсяго найлепшага у тэй Варшаві!

Канец.

С п и с .

- Гутарка першая. Аб тым дзе канец зямлі 3
- Гутарка другая. На чым трымаецца земля. . . . 15
- Гутарка трэцяя. Аб небы 19
- Гутарка чацьвёртая. Ціза прауды сонцэ ходзиць на
небы? 24
- Гутарка пятая. Ці прауда, што м'сяц ясны? . . . 31
- Гутарка шостая. Чаму ў гаду дванаццаць месяцоў? 39
- Гутарка сёмая. Чаму сонцэ и месяц часом переста-
юць сьвяциць? 45
- Гутарка восьмая. Аб планэтах ды камэтахъ 53
- Гутарка дзевятая. Як аб гэтым усим даведалися людзи. 58
-

Суполка „Загляне сонцэ и ў нашэ ваконцэ“
выдала пакуль што и прадае:

Біеларускі лемэнтар або першае навукнае чытанне,
цена 6 карпеек.

Першае чытанне для дзетак біеларусаў. Напісала
Сіотка, цена 6 кар.

Біеларускі лемэнтар, або першае навукнае чытанне, цена
6 кап.

Першае чытанне для дзетак беларусаў. Напісала
Сіотка, цена 6 кап.

Дудка Біеларускаея Мачеіа Бурачка, звысзагнае выдан-
не, цена 25 кар. Піекнае выданне, цена 75 кар.

Гутаркі аб небу и зямлі. Цена 15 кап.

ЎЗЯЛА НА СКЛАДЪ И ПРАДАЕ:

Вязанка Янки Лучыны (Івана Неслухоўскаго), цена 4 кап.

Казкі. Выдаў А. К., цена 6 кап.

Зямельная справа у Новай Зеландыи. Цена 3 кап.

Ziemielnaja sprawa u Nowaj Zelandyi. Cena 3 kap.

Біеларускіе пачтовые писульки:

Шчорсуны ў летко; Шчорсуны ў зимку; Пранцішэк Богушэвіч
(Мачей Бурачок) песьняр біеларускі; Винцук Марцінкевіч—
песьняр біеларускі; Мужыкі спад Пухавіч; Торжышчэ ў Пу-
хавічах; Дзеўчата спад Слуцка; Парабкава дворная хата; Ду-
дар біеларускі; Янка Лучына (Іван Неслухоўскі) песьняр
біеларускі; Вясковая баба с Трыбужкоў; Дом Тадэуша Ко-
сцюшкі у Мэрэчоўшчыни. Цена кожнай 5 кап.

Ўсё гэта можна купляць у глаўным складзі у Пецербургу Ва-
сільоў востроў, 4-та лінія, № 45, кв. 16.

Хто купляе ў глаўным складзі ня менш, як за поўрубель, той
ня плаціць за прасланне почтаю. Малыя грошы можна вы-
сылаць пачтовымі маркамі. Яшчэ можна ўсё гэта купляць:

ў Гомлі	у кнігарні Я. Г. Сыркина.
Гродні	Б. Козлоўскаго.
Магілёви	Я. Г. Сыркина.
Менску	В. Макоўскаго.
Варшаві	Г. Цэнтнэршвэра на Маршалкоўскай вуліцы.
Пецербургу	Польскай на Екагерынінскай вуліцы.
Вільні	В. Макоўскаго; І. Завадзкаго; М. Пя- сецкае-Шляпэліс; кнігарні „Lietuva“ и у канторы газэты „Наша Ніва“.

Друкуюцца: Жалейка Янука Купалы и „Рап Тадеуш“ перэклад
Марцінкевіча.